

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

III. KÖTET.

1907. SZEPTEMBER.

7. SZÁM.

A régi magyar tréfaszók.

A régebbi korból ránk maradt tréfás szókat akarom ezen értekezésemben vizsgálat alá venni. Hogy egyelőre éppen csak a régiekkel foglalkozom, ennek oka a nyelvünkbeli tréfaszóknak feltűnően nagy számában van. Csak felületes munkát végezhetnék, ha valamennyit egy rövid felolvasás keretében akarnám letárgyalni. Ennélfogva külön veszem itt a régebbieket; s majd egy másik alkalommal fogom ismertetni az újabbkoriakat.

Készakarva használom a „tréfaszó“ elnevezést, mert a régi korban találtam, mint a humoros és gúnyos kifejezésnek közös nevét. Megemlíthetem, hogy ugyanerre a fogalomra őseink a *csúfoló*-, *guggoló*- és *játék-szó*-val is éltek.

Fölvetem a kérdést: érdemes fáradság-e eme szókkal behatóbban foglalkozni?

Semmi kétségem benne, hogy valóban érdemes dolog, mert ezek a magyar elmének legeredetibb megnyilatkozásai, mondhatni: termék-magyar szók, melyek egymagukban is elégségesek arra, hogy megszerkeszszük belőlük apáink szellemi s kedélyi életének krónikáját. E szók tartalmában ugyanis a magyar fajnak egy-egy gondolata, erkölcsi felfogása és életelve nyilatkozik meg; alakjukban pedig szembeötlően mutatják őseink kicsapongó alakítási ösztönét, játszi nyelvszeszélyeit. Tehát bő anyagot talál bennük a vizsgálatra nemcsak a nyelvész, hanem a néplélek és a művelődéstörténet kutatója is.

En e szempontokat vizsgálódásomban lehetőleg egyesíteni kívánom. E szerint nem pusztán azt kutatom, milyen alkotásúak a régi magyar tréfaszók, hanem arra is szeges figyelmet fordítok, hogy minő érzésből fakadtak, mily tárgyakra vonatkoznak, mily forrásokból származtak, a tréfának mily árnyalatait s mely módokon öröközték meg és mely írónál kerülnek elő nagyobb számmal.

Úgy hiszem, nem szükséges, sőt unalmas is volna valamennyi régi tréfaszónak pontos szótárszerű elsorolása; teljesen elégségesnek gondolom az uralkodó típusok kikeresését s jellemző példákkal való biztos megállapítását.

Forrásaim az összes régebbi szótárak (Calepinustól Kassaiig) és közmondásgyűjtemények (Decsitől Dugonicsig), valamint azon

írók munkái, a kikenél legtöbb tréfaszót lehet találni. Rövidítéseim azonosak a NySz.-ével (Bar. = Baróti).

A tréfaszókat az az érzés vagy hangulat szüli, melyet közönségesen jókedvnek nevezünk. Ez a maga éles szemével gyorsan észreveszi az élő s élettelen tárgyakra mind hibáit, mind túlságait, és egy-egy jellemzetes kifejezésben mutat rájuk.

Ha csak a ránk maradt tréfaszókra számát tekintjük is, bizton állíthatjuk, hogy őseink jókedve a sok megpróbáltatás közepett is gazdag és kifogyhatatlan volt, mert nagy mennyiségben hozta létre a tréfás szók mindenféle változatait. Barótinak ama följegyzése, a mely szerint „tréfát farag, üz a hajadon pór nép még a jóból is“ (MVir. 436.), nemcsak a hajadonokra és nemcsak a pórnépre, hanem az egész magyar népre méltán alkalmazható, mert alig volt az életnek tárgya, a mely őseink jókedvének érintését, nem egyszer fullánkját, sőt élet elkerülte volna; még maga magára is faragott tréfaszókat. Teljesen érthető tehát Geleji Katonának Grammatikáskájában tett megjegyzése, hogy „sok guggoló és tsúfoló értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, a melyeket az emberek az affectustól indítatván, tsak hirtelenében gondolnak, mint izgágalkodik, gullyog, tsámpáskodik, ergelőtye, áhi, gézen-gúz, kótyon-fitty, geze-mize, kóczyipór, kozi-bozi, bunna, pelle-pótye, tsig-big, buszmáta“ (Corp. Gramm. 323.). De mások is megemlékeznek e szókról. Így Vajda Sámuel Krisztusnak élete cz. művében ily módon nyilatkozik a „tsúfololó szók“-ról: „Ha valaki születésekért, vagy testi fogyatkozásikért gyalázza őket, mondván példának okáért: Te Bomhétz, Te Soketz, Vajkai Vaksi, Lampértos etc. E féle tsúfololó szókat feleletre se tartsanak érdemeseknek“ (2:126.). Csúznál a következő észrevételt találjuk: „Fele-barátotokat sem böstelenéttitek csúfololó kóbé, piko, bolond, vagy más gyalázatos szókkal“ (Tromb. 462.). Sándor István meg ezt írja a székelyekről: „Némelly Magyarországi Tsúfolók sok olyan Szavakat tulajdonítottak a Székelyeknek, mellyek soha[?] nem valának divatban köztök, ugymint Hasbabronts, Kenyérúrfi, Búfelejtő, Nyugodalom széke, Taporján féreg s t. af. a melly Szavaknak ezeket kellene tenni: Öv, Tzipó, Akasztófa, Nyereg, Medve“ (Sokf. 8:136.).

A tréfás és gúnyos szók között kimért határbarázdát vonni bajos dolog. A gúny ugyanis, ha szabad így szólanom, nem is egy egész, hanem csak fél lépésre van a tréfától, többnyire oly velejárája ennek, mint a tövis a rózsának. Tövis akad róza nélkül is, de a róza nincs tövis nélkül — miként a tréfa sem igen gúny nélkül. A tréfa derűje sokszor enyhíti a gúny szivtelenségét; s a gúny se mindig rosszindulatból fakad, inkább csak eszköze a tréfának, különösen pedig a magyar tréfának. Egyébként is a tréfás és gúnyos szók alkotás szempontjából rendszerint összeesnek. És lehet valamely szó eredetére nézve határozottan gúnyos természetű; mihelyt a hasonló tárgyak egész csoportjára kezdik alkalmazni, mihelyt általános keletre jut, tréfás színezetűvé válik, mert a közhasználat a gúnynak több-

nyire élet veszi. A tréfás jelző e szerint joggal alkalmazható a gúnyos szavakra is, főleg ha közszájon forognak.

A tréfaszókban korukra való szemvetés nélkül két osztályt lehet megállapítani, t. i. tréfás szóalkalmazást és sajátos tréfás szóalkotást.

A tréfás szóalkalmazás az eredetileg komoly szóknak tréfás értelmi, vagy alaki elváltoztatásában jelentkezik.

Az értelmi elváltoztatást illetőleg már Geleji Katona így ír őseinkről: „Némellyekvel (t. i. szókkal) valami vétkes dolgoknak jegyeztetésekre közönségesen a magyarok vissza-élnek, mint mikor a nyálaskodót avagy trágárt *nyájasnak*, a dőlést *múlatásnak*, a tékozlót *barátságosnak*, a tséltsapot *katona embernek* etc. mondják. Néha pedig még a tisztességes nevezetet is gyalázatosért vészik, mint a *jó embert* a bolondért vagy tsufért (vö. „*óh te szegény jámbor!* CzF. Szót.), a *drága* embert latorért etc.“ (Corp. Gramm. 325.) Tehát ősi szokás népünknel a komoly szavaknak tréfás kivetkőztetése. Bizonyítják a következő példák is:

A *császármadár* név eredete szerint „*attagen*, *haselhuhn*“ jelentésű; ám Mikesnél tréfás szóvá lesz, mikor „*császár katonája*“ értelemmel alkalmazza. A *torkos* melléknév általános jelentése am. gyomraszerető, de midőn Faludi azt írja, hogy „vagyon elég *torkos* prókátora“, akkor már tréfás a használata, mert itten „*lármásat*, *nagyhangút*“ jelent. A *botsajt* sajátlagos értelme „*döselkése*“, vagyis hazai nevén „*oscsepka*“; ámde a „*keserű* a *botsajt*“ (Dug.) szólásmódban már a „*verés*“ fogalmának tréfás kifejezője. A *vénasszony* kifejezést a XVII. században „*nevelőv. társalkodónő*“ értelemmel is használták; József császár idejében a kémkedők közkeltű neve a *fülesbagoly* (Kr.) volt stb. A mennyiben az ily tréfás értelmű kivetkőztetések közhasználatúakká váltak, a tréfaszók közé számíthatók.

Még inkább ideszámíthatók azok az eredetileg komoly szók, melyeket eredeti alakjukból forgatott ki a tréfás szándék. A csillagvizsgálóknak egyik régi neve, teszem, *égbenéző* (Debr. C.) volt; csakhogy Heltainál már új tréfás köntösben jelenik meg: *égbevigyorgó* lesz: („*e* dolgot az *egbe vigyorgoc* a chillagoknac tulajdonittyác“). Ezenmód kerekített Pázmány a *hitújító* szóból *hitfaragó-t* és *hitreszelő-t*. Ugyaníly tréfás czéllal lett a *belekap*-ból *belekapczászkodik* (RákF.), a *bojtorkodik* (irruit)-ból *bojtorjánkodik* (PósaH.), a *parasztos*-ból *parasztikus* (Prág.), a *bagó* (pipamocsok)-ból *bagolyhús* (Kr.) stb.

Szorosabb értelemben vett tréfaszók pedig azok, melyek a tréfának egyenes, édes szülöttei, pl. *csömörfűző* (Szirm.): rossz szakács, *nyakborbély* (Dug.): hóhér, *mindenütt-istók* (Kr.): futó bolond, *lopész* (Kass.): tolvaj, *undi* (Kass.): a dolgot hamar megunó, rest, *hejehuja* (MA.): vialom stb.

Mind a két, illetőleg három osztály egyaránt tárgya vizsgálatomnak.

Első tekintetem ebben a tréfaszók tárgykörére irányul.

Lássuk tehát, miken és kiken szerették köszörülni eszüket elődeink.

A tréfa fő-fő célpontja maga az ember külső és belső sajátságaival, de szemfülesen kiterjeszkedik a környezet élő s élettelen tárgyaira is. Eme tárgyak szemlélete érdekes világot vet őseinknek nemcsak tréfás, élcelődő természetére, hanem a jellemére is, mert híven mutatják, mi az, a mi nem volt kedvük izére, a mi idegenkedésüket maga ellen leginkább fölkeltette.

Az emberi test külseje, egésze és részei, túlságai és hibái mind tárgyai a tréfás szóalkotásnak és szóalkalmazásnak. A nagytetű ember, teszme, őseink szemében *hústorony* (Pázm.), *húshalom* (Csúzy), erősebben *marhatetű* (SI.), vagy *marhaember* (SI.); a sovány, vézna ellenben *agártestű* (Kass.), *madárhusú* (Decsi), *vékonydongájú* (Kr.), *nyurga* (Kass.), *nyuzár* (Bar.), *nyuzga* (Bar.), erősebben *csontjábólőre* (Dug.); a törpe *inczenpincz* (SI.), *szurdi-burdi* (Rettegi). A fejet tréfásan *föllegvár*-nak (Bar.) vagy *fölsóvár*-nak (Decsi); a nyelvet *fenkő*-nek („Van ám jó *fenkőve*“ szm. Dug.); a nyeldeklőt *zigány-utcza*-nak (Dug.); a gégét *vigyorgó*-nak („Felönté a bort a *vigyorgóra*“ szm. Bar.), a gyomrot, hasat *bögy*-nek (Prág.) nevezték. De a testrészek közül legfőképp a podex (alfél)-nek adtak tréfás neveket, mint *alpofa* (Kónyi), *alsószáj* (Csúzy), *aldi* (Dug.), *füstös* (Gvad.), *hátidomb* (Dug.), *hátuldúdoló* (Kónyi), *hátutolsó* (Csúzy), *nemesfundus* (Dug.), *sárkányokdobja* (VÉ.).

A testrészek túlságainak, hibáinak és hiányainak egyaránt megvoltak tréfás és gúnyos kifejezéseik.

Túlságok: *csókaszemű* (nagysz. Calep.), *szemők*, *szemőke* (Kass.); *orrók* (Kr.), *orrondi* (Csúzy), *orrmándi* (Dug.), *orrával megnevető* (MA.), *tokmány orrú* (Kass.); *csupaszáj* (Dug.), *czipellős szájú* (Komáromvárosi jkv.), *harcaszájú* (Kr.), *szájók* (SI.); *béltett szájú* (vastagajkú, Kr.), *májosajkú* (ua. PPB.); *csőcsképű* (mammiformis SI.), *holdképű* (Kr.), *pofók* (Bar.), *pofitos* (Kr.), *pöfetegarczájú* (Bar.); *lúd mellű* (kövér m. PPB.); *hasók* (SI.), *haskó* (Zvon.), *haspók* (Hall.); *bomhécz* (Vajda), *dobaszhasú* (Kass.), *dobász* (Bonis); *tevehátú* (púpos, Csúzy); *farók* (Kass.), *faros-ilona* (Igaz bar. tükr.), *duczifaros-püla* (Kónyi); *lúdlábú* (PPB.), *tenyértalpú* (SI.), *tállábú* (SI.), *tapséros* (Kass.), *táritoppus* (MA.); stb.

Hibák és hiányok: *csúkszemű* (apró sz. PPB.), *pecsenyés szemű* (lipposus, Born.), *tyúkszemű* (vakos, PPB.), *vaksi* (Kis-V.), *kandíts* (kancsal, félszemű, MA.); *lőcsorrú* (kampós o., SI.), *szupolyka-orrú* (pisze o., Bar.); *nyifa* v. *nyiffants* (orránbeszélő, Kass.), *tutyma* (ua., Bar.); *anyámszájú* (imberbis, Kass.), *tejesszájú* (ua., Pécsv.); *lámpértos* (nagyothalló, Vajda); *pirók* (rezesképtű, Bar.); *kákabélű* (gyöngegyomrú, Szirm.), *papirosbélű* (ua., Kr.), *tafotagyomrú* (kényes, finnyás, Káldi); *laposfarú-dorkó* (Kónyi); *lőcszlábú* (görbe l., MA.); *bébiézlábú* (vékony l., Kr.), *pipaszárlábú* (Kr.); stb.

A testtel összefüggő gyarlóságok, ferde szokások közül főként az aluszékonyság, restség, elpuhultság és félénkség, valamint az ételben és italban való mértéktelenség, telhetetlenség váltak tréfaszók tárgyává.

Az aluszékonyság szavai: *alamusz*, *alamusztá* (Kass.), *szunyáta* (Calep.), *álomszuszék* (Csúzy), *álomtarisznya* (Biró), *álomtáska* (Dug.).

A restségé: *ágyterhe* (Dug.), *csigapósta* [(lomhán járó, Kr.), *hid-árendás* (naplopó, Dug.), *kenyér rágó* (: ua. Dug.), *kapakerülő* (Bíró), *léhüttö* (Csúzy), *lacsuha*, *lönye* (Kass.), *lajhár* (MA.), *szuszi* (Kass.), *szuszi-muszi* (Kass.), *szusma* (Kis-V.), *szusmata* (RákF.), *totya-pali* (Kr.), *totyma* (SI.), *tetűpásztor* (Dug.), *undi* (Kassai), *hévizál* (otiatúr Kass.) stb.

Az elpuhultságot az „asszony“ fogalommal és női nevekkal hozták kapcsolatba. „Valakit nyilván *asszonyozni*“, Baróti szerint, annyi volt, mint puhaságot vetni szemére. Molnár Albert szótára szerint meg *asszonyszívü* am. effeminatus. Heltai sem él nélkül írja Chronikájában Mátyás királyról, hogy „*asszonyiálkodni* kezd; „vgy hűle meg az előbeni törőkec ellen valo tussokodásától“ (151.). Az elpuhultnak tréfás neve Miskoltzinál: *katusasszony*; egy vitézi énekben: *katuska*; Csereinél: *katipula*; Nagyváthinál: *tulipán-panna*; Barótinál: *apalinszívü* (*apalín*: Apollonia).

Az elpuhultság természetes szülőtte: féltékenység és gyávaóság ugyancsak több tréfás és gúnyos kifejezést kapott vitéz őseinktől. Decsi, teszem, a gyávát *boldogasszony katonájá*-nak, Pázmány *nyúl-szívü*-nek, Szegedi *paczalszívü*-nek, Csúzy *fűzfakatoná*-nak, Vajda *paszkonczaszívü*-nek (*paszkoncza* = herélt), Szirmay *pápakatonájá*-nak, Baróti *nyullalbéllelt*-nek és *nyülezedes*-nek, Sándor *nyülember*-nek, Dugonics *szaladgyvármegyébőlvaló*-nak, *nyülvitéz*-nek, *szentgergelyvitéz*-nek írja.

Az ételben és italban való mértéktelenség hibája volt mindig a magyarnak. Tudták ezt maguk apáink is.

Ezért csipdesték-vágták a tréfa és gúny fegyverével az ősi nemzeti gyarlóságot. Bizonyítják a következő egykorú fullánkos kifejezések. Evésre vonatkoznak: a *csapodár* (parasitus, Misk.), *ebédsvacsoraleső* (ua., PPB.), *konyházó* (ua., Decsi), *tányér-avagy tálnyaló* (ua., Com.), *nyalóka* (ua.), *tálpeczér* (helluo, Calep.), *készevő* (SI.), *készkenyérevő* (Pécsi), *kenyérvesztegető* (Kónyi), *habzsi* (Dug.), *nyelőfaló* (MA.), *torkos* (vielfrass, MA.), *ételbitang* (Dug.), *feneketlenkád*, *telhetetlenzsák* (Kis-V.), *barátzsák* (Dug.), *feneketlenkőből* (Act. eur.), *buzaféreg* (Bar.), *farkasgyomrú* (SI.), *lóbélü* (Kr.), *gödénytorok* (torkosság, Szirm.), *pokolgyomor* (Dug.). Ivásra vonatkoznak az *iszos* (Gvad.), *iszkos* (Kass.), *iszák* (Kis-V.), *boriszák* (Calep.), *boritkány* (Jesus Sir.), *itkányos* (Kass.), *kócsagos* (Pázm.), *korcsomahős* (Calep.), *maszlagos* (Born.), *pikó* (Csúzy), *püihangos* (Czegl.), *palaczkpeczér* (Bar.), *kortyos* (Kr.), *kortyánda* (Kónyi), *toroktöltő* (Zvon.), *borcsap* (Bar.), *borveder* (Misk.), *bortömlő* (Bar.), *borzsák* (S. Balogh), *bormoslék* (Misk.), *borbogár* (MA.), *borlégy* (SI.); Dugonicsnál: *bormegiszsa*, *borbéski*, *szaraztorkú*, *simagégéjü*, *kocsistorok*, *borkorcsolya*, *borcsutura*, *hólyagospohár*, *telekupa*, *borkulacs*, *pinteskorsó*, *boroshordó*, *telihordó csapszék* stb. Látnivaló, hogy a torkosságot és az iszákosságot illető, tréfaszók nagyjából csak tréfás szóalkalmazások.

A belső, lelki tulajdonságra vonatkozó tréfaszavakat vizsgálva — úgy találjuk, hogy különösen azok szolgáltak tárgyul apáink csipkedő kedvének, melyek a magyar faj eszejárása s érzülete előtt soha sem voltak kedvesek. Ilyenek a gyámoltalan

együgyűség, szelesség, szószátyárság, üres kevelység, ravasszság, hazugság, hizelgés, fősvénység, tolvajság stb.

Különösen számos tréfás és gúnyos régi szavunk van az „együgyű, dőre“ fogalomra. Kassai Szókönyvében fölvetvén a kérdést: „hányféle a bolond?“, a régebbi nyelvből „mindössze száz hasonszót“ sorol el eme fogalomra (1:343.), melyek részben tréfás, részben gúnyos kifejezései a „dőre, dőreség“ tulajdonságnak. Elsorolásuk helyett elégnek tartom a rájuk való egyszerű utalást; inkább más forrásokból idézem az idevágó kifejezéseket, a minők teszem:

agyatlan (Cis. 1592.),⁷ *tökagyú* (GKat.), *furtagyas* (MA.), *füstösgyvelejű* (Bar.), *áhi* (GKat.), *antalul*, (stupide, Füsüs), *elantalodik* (stultus fit, Misk.), *antalkodás* (stultitia, Gyarm.), *balászsadóssa* (Vajda), *bolond-istók* (Dug.), *bóna-óra* (bolondság, Dug.), *bonfordi* (WF.), *bászli* (Dug.), *botfő* (Dug.), *buszma* (Gvad.), *buszmata* (GKat), *korpaeszű* (Bar.), *félmeder* (Dug.), *fejefürt* (MA.), *vastagfejű* (Pázm.), *fürtfejű* (Dug.), *galuska-mihók* (Rettegi), *fűzfa-jankó* (VÉ.), *ónfejű* (Bal.), *sobakfejű* (Kr.), *fürtvelejű* (Dug.), *tökfejű* (Matkó), *tökkelütöttfejű* (Kis-V.), *tökkolop* (Dug.), *tökmag* (Dug.), *kákó* (Sámb.), *kákombák* (Czegl.), *mátelkedik* (bolondoz, Zvon.), *málészájú* (Vajda), *oktondi* (Kis-V.), *ökörfi* (Dug.), *sótalanleves* (Dug.), *tátszájú* (Kr.), *tankó* (beszélni se tudó, Dug.), *samarfő* (Dug.), *táté* (SI.), stb.

A dőreség ikertestvére az elhamarkodottság, szelesség, melyre ezeket a tréfaszókat találjuk a régiségben: *hamarporú* (PPB.), *hübebalázs* (Kov.), *majomtáncz* (ide-oda kapkodás, Monoszlai), *szeleberdi* (Gvad.), *szeles-margit* (Kass.), *széllébbélt* (SI.), *szélházi* (Pázm.), *szélvári* (Bar.), *szélvárura* (Bar.), *széltömlő* (Bar.), *szélvészürfi* (Szirm.), *szapora-margit* (Matkó), *szaporamalom* (szapora beszédű, Kr.), *nyulászó mise* (elhamarkodott, Csúzy). Szelesség jellemzi a mérgeseket és makacsokat is, a kikre meg ily neveket adtak: *ezetesgyomorú* (mérges, Bar.), *hőrcsökös* (Decsi), *kakaskodik* (Kass.), *duzzi* (duzzogó, Kass.), *hercz-barcz* (hirtelen lobbanó, Kass.), *vércseszemű* (Dug.), *lűdmérgű* (Bal.), *méregtutu* (*tutu* = síp, cső, Bar.), *méregduda* (Kass.), *mérgesgomba* (Dug.), *kakaspulyka* (Dug.), *tüzes menkő* (Dug.), *tűzről-pattantgesztenye* (Dug.), *törökfajta* (Dug.); *akaratoskancza* (Dug.), *fejeskutya* (Dug.), *nyakaseb* (Dug.), *vastagnyakú* (Kr.), *vasfejű* (Kr.), *aggyas* (PPB.), *péterfejű* (Telegdi), *fejetlenláb* (fékezhetetlen, Mon.) stb.

A fecsegés, más dolgába avatkozás, hírhordás és pletyka szintén gyakori céltáblája volt elődeink tréfájának, a mint ezt a következő kifejezések tanúsítják: *csacska* (Csúzy), *fecse-locsa* (RákF.), *locsi-fecsi* (Kir. B.), *locska* (Kr.), *föcske* (SI.), *locska-föcske* (Simai), *nyelves* (PPB.), *kottynyeles* (blatero, Bar.), *mindenbenkalán* (Kr.), *mindenlébelocs* (MA.), *terefere-ember* (Kass.), *retye-rutya* (anilis blateratio, VÉ.), *szélszó* (hiába-való beszéd, Pázm.), *szócsaplár* (Pázm.), *szócsapodár* (Dug.), *szóhajtj* (Kass.), *szóhintő* (SI.), *szóteközlő* (SI.), *szóvesztegető* (SI.), *nyelvpritty* (blatero, vö. *prittyel*: fecseg, Zvon.), *faluszája* (Kr.), *ludasasszony* (kérdés nélkül fecsegő, Dug.), *postálkodik* (hirt hord, Kr.), *postálkodás*, *postaság* (Kr.), *hírharang* (Com.), *temondád* (pietyka, Vásárh.) stb.

Különösen számos zamatos, tréfás és gúnyos kitéltelt alkottak apáink az üres kevelkedésre. Ilyenek: *büszke* (a *büz*: foeter szóból, MA.), *fölszömlődök* (Dug.), *fönnérti* (Dáv.), *fönneszeskedő* (Csúzy),

szemöldökös (GKat.), *felnéző* (Csúzy), *felpök* (henczeg: „ne pökj olyan fel“ szm., Decsi), *fennpökő* (GKat.), *fennpekés* (Csúzy), *markapökő* (Czegl.), *markapökés* (GKat.), *gégeség*, *gógeség* (a *gége* szóból, Helt.), *gögös* (MA.), *gögölködik* (Helt.), *begyes* (SI.), *hetyke-bötyke* (Csúzy), *telebögös* (Csúzy), *előhasúgvárdián* (Dug.), *előhasúmenyecske* („Büszke mint az előhasú menyecske“, szm. Dug.), *előhasika* (Csúzy), *borbélylegény* (Dug.), *nagyszájú prókátor* (Dug.), *nyalkaszarka* (Dug.), *püposkodik* (kevélykedik, Páz.), *püposság* (Pécsi), *pipes-bubos* (Dug.), *magahányó* (Calep.), *magahányás* (MA.), *magaveti* (Kass.), *fennrúgó* (Soós), *fennyendörgő* (Kass.) stb.

A ravaszság, hazugság és hizelgés, mint a magyar egyenes jellemmel ellenkező sajátságok szintén nem kerülhették ki a tréfa és gúny csipéseit.

Ravaszság: *zigánykodik* („more Tigani vel Cigani fraudulententer agit“, Corp. Gramm.), *zigányság* (hamisság, MA.), *zigánykodás* (astutia, Monoszl.), *csalafurdi* (Kereszt.), *csalárdi* (Dug.), *csalóka-péter* (Kass.), *csur-csavari* (kertelő, Pósa.), *félkézkalmár* (csaló, Fr. Sz. Ján.), *hamis-kaiulás* (Dug.), *jakabol* (rászed, MA.), *kétszínűkeszkenő* (hamis, Kov.), *rókáz* (ravaszul tettet, Csúzy), *rókávalbéllet* (Dug.), *rókávalprémézett* (Bar.), *rókávalszücsölt* (Kass.), *rókafogás* (stratagema fraudulentum, Fal.), *szárazonmosdó* (a macskára való czérlzással, Kass.) stb.

Hazugság: *zigánynyelv* (hazugság, Dug.), *zigányczimbora* (Dug.), *ebnyelvű* (hazug természetű, Simai), *fülentregiment* (hazugok társasága: „Hazugsággal szoktak élni, s-sima-szájú *fülent-regimenté*-ben tiszteket viselni“, Csúzy), *foltooszájú* (Dug.), *simaszájú* (mendax, Kis-V.), *ritkafogú* (Dug.), *lepedőszigány* (Dug.), *prókátormesterember* (Dug.) stb.

Hizelgés: *simaajkú* (hizelkedő, Káldi), *simabeszéd* (SI.), *simaszájjas* (Helt.), *itaista* („A hizelkedő *itaista* hánnya kelepezését“, Csúzy), *sette-sutta* (blanditiae, MA. Vö. *setteg-suttog*!), *nyaló-faló* (adulator, SI.), *farkcsóválás* (Kr.) stb.

A fősvénységet sem igen kedvelhették a régi magyarok, mert ilyen csipős szókat faragtak s alkalmaztak a pénzszeretőkre: *faszari* (Kass.), *kapsi* (PPB.), *szorosmarkú* (Bar.), *szűkkezü* (Bar.), *szűkmarkú* (Kass.), *markos* (Pázm.), *pénzpatkány* (MA.), *somfánálfőző* (MA. Vö. „A fősvény ember *somfánál főz*“ km. Kass.) *sobrák*, *zsobrák* (Calep.), *zsugori* (Bar.) stb.

Ismert dolog, hogy a magyar népnek a tulajdon szentsége iránt soha sem volt erősebb érzéke. Ha máshonnét nem tudnók ezt. hát a tolvajságra és a tolvajokra vonatkozó eme ránk maradt tréfaszók is tanúsítanak: *farkaskasza* (préda, zsákmány, Vö. „Megőrlésnek a gazdag praedának, *fakas-kaszára* hánt egyházi jószáguk“, Csúzy), *zigánykereset* (tolvajlás, Dug.), *zigányjövedelem* (lopás, Bar.), *elkőrmöz* (ellop, Vajda), *enyveskezü* (VE.), *ragadókezü* (Calep.), *szurkoskezü* (SI.), *kezeraadó* (Kass.), *hosszújjú* (Dug.), *körmöseember* (Kr.), *körmösbojtorján* (Dug.), *nagykörmű* (Bar.), *lopész* (Kass.), *bicskás* (Dugonics idejében Szegeden a zsebtolvajok neve, mert valószínűleg bicskával működtek. „Ritka tolvaj *bicsak* nélkül“ szm. Dug.), *jó-harapófogó* (Dug.) stb.

A tolvajlásnak ősi hazai büntetése a verés volt, a melyre különösen jóízű elnevezések maradtak a hajdankorból. A verés eszközei: *bőrbot* (korbács, Act. eur.), *bőrkés* (ua.), *farmatring* (Kr. szerint a lovaskatonák büntetése, innét: *megfarmatringoz*), *égetlenhamú* (fa-

hasáb: „Égetlen hamuval dörgöllik oldalát“, Csúzy), *tatárétel* (korbács, Dug.) stb. Verés: *alpáritáncz* (Dug.), *bömböltáncz* (Matkó), *ebektáncza* (Kr.), *borjutáncz* (Dug.), *lapiczkástáncz* (Fal.), *medvetáncz* (Kr.), *török-táncz* (talpverés, Dug.), *botsajt* (Dug.), *mogyorófaolaj* (Dug.), *somfaháj* (Dug.), *somfakenet* (Csúzy), *somfakolbász* (Dug.), *famenykö* (Dug.), *czigányabrák* (mert, ügylátszik, sokszor volt benne részük mint tolvajoknak, SI.), *kutyaporezió* (Dug.), *kutyalakodalom* (Dug.), *kutyalakzi* (Kass.), *pofté* (Kr.), *poftonfelejtés* (Kr.), *nyaklév* (Bar.), *nyakleves* (Dug.), *nyakpírics* (Matkó. Vö. *píricsk*: verber; pritsche, SI.), *bors-törés*, *kecsketúró* (farbarugás, Dug.), *ütlek* (SI.) stb. Ver: *megagyabugyál* (Póсах.), *búboz* (Kónyi), *gyomroz* (GKat.), *üstököl* (Kónyi), *megfenekel* (Kass.), *megpéntekel* (pénteken elver, Kr.), *megkongat* (Kónyi), *megkenegét* (Kónyi), *meglazsnakol* (Kónyi), *eltánczoltat* (Kónyi), *elrefánczolt* (Kónyi) stb. A Tudományos Gyűjtemény egyik régiebb füzetében a „verni, verés, verekedés“ fogalmakra hatvan többnyire tréfás kifejezés van elsorolva. S ezen nincs mit csodálnunk, ha meggondoljuk, hogy a verekedés népünkénél még napjainkban is legszokottabb sommás eljárás becsületbeli ügyekben, különösen cigány és bor mellett!

Am a nagyobb tolvajokat nemcsak veréssel büntették apáink, hanem súlyosabb esetekben *hüvösre* (Dug.) is tették és lábukra *ördöglánczot* (Dug.), *csetneki csizmát* (Szirm. A gömörmegeyi csetneki vasgyár híres volt!) azaz rabbilincset tettek, s ha a bűnös megérett a *háromfára* (akasztófa, Gyöngy.), akkor *felnnyakravalózták* (Dug.), *fölmagasztalták* (Dug.), felkötötték a *büfelejtőre* (Dug., SI.), nyakára fojtották a *pótrást* (akasztókötelet, Dug.), a *kendernyakravalót* (SI.).

Hogy egész-ember őseink a kontárságot se valami nagyra becsülték, magától érthető dolog. Vágták is a különféle kontárokra ily változatos alakú jelzőkkel: *fűzfadeák* (Dug.), *sajtárdeák* (Zvon.), *fűzfapoéta* (Czegl.), *téntánnyalakozó* (scriptor imperitus, Fal.) *téntavesztegető* (Kr.), *fapap* (sacerdos indoctus, RMKT.), *faevangelista* (Csúzy), *majomorvos* (pseudomedicus, SI.), *pörvesztő* (gyöngye prókátor, Szirm.), *csömörfőző* (rossz szakács, Szirm.), *vékonyzabó* (Simai), *hideg- v. olykorkovács* (Kr.) stb. A kiknek meg semmiben se tudták hasznukat venni, azoknak ilyféle csúfneveket adtak: *csiribiri* (Bél.), *csiricsáré* (Kass.), *fityfritty* (Szirm.), *kotyomfitty* (MA.), *alpári* (Dug.), *ebkendi* (Erd. Tört. Ad.), *ebesfalvi* (Dug.), *konyhavakarék* (SI.), *földterhe* (Dug.), *mihaszna* (Dug.), *korószentölő* (Dug.), *kölesfűró* (Dug.), *pocsetakerülő* (Kónyi), *szunyogtapodó* (Dug.), *tobákreszelő* (Kónyi) stb.

Az elsoroltam uralkodó külső s belső tulajdonságokra vonatkozó tréfaszókön kívül más egyéb emberi gyarlóságokra is alkotott vagy alkalmaztak elődeink tréfás és gúnyos elnevezéseket. Az érdekesebbek közül főlemlíthetem, hogy az otthon ülni szeretőnek *házi-lakat* (Kr.) v. *kemenzeőrő* (Bar.) volt a szokott neve, míg a csavargónak *futika* (Kass.), *lebbents* (Kass.), *szarházi* (Kass.), *szarahora* (MA.), a lármásnak *csahos* (Kass.), *szavattyús* (PPB.), *torkos* (Fal.); a merészkedőnek *bátóri* (Kass.); a gyámoltalannak *fababa* (Kr.), *teddide-teddoda* (Dug.); a tréfás természetűnek *játszi* (Kass.); a bolondozónak *csufondár* (GKat.); a kedvetlennek és mogorvának *bánomszabású* (MA.), *feketevérű* (Kass.), *bélebüzhött* (Bar.), *eczetesgyomrú* (Bar.); a durvának *parasztikus* (Zvon.), *jófurkóshajdú* (Bar.), *gorombaságczímere* (SI.); a hideg, érzéketlen természetűnek *fátólszakadt* (Dug.),

hideglakatos (Dug.), *vasaltszívű* (Bar.); a tolakodónak és szemtelennek *csapzi* (GKat.), *czudarországi* (Dug.), *bagariaarczájú* (Bar.), *ebkérdi* (Dug.); a kikapós férfinak *csapdi* (Kónyi), *pöndölkövác* (Dug.), *kurván-czius* (Matkó); kikapós asszonnak *balkörmű* (MA.), *félrefaragó* (Csúzy) *félrefarló* (Dug.), a hiúnak *tükkörpeczér* (Kónyi), a férfiaszkodónak meg *szakállasasszony* (MA.), *süvegesasszony* (Dug.), *simon-bíró* (RMKT.); az erős férfinak *vasgyűrő* (Bar.) vagy *dörgömenykő* (Dug.), a gyengének pedig *czinczefincze* (Gér.); a gazdagnak *bányavárosi* (Dug.), *aranygyapjasvitéz* (Dug.); a szegénynek ellenben *hátánház* (Dug.), *rongyasházi* (Kónyi), *semmiházi* (Kr.), *testelelke* (Dug.) stb.

Megemlíthetem még itt, hogy a régi magyarok csipkedő kedve a jött-menteket is szerette kikezdeni. Ezekre különösen magyaros észjárású tréfaszavaik voltak. Ilyenek Kis-Viczaynál: *bokorbólugrott*, Matkónál és másoknál: *sehonnai*, Szathmár-Némethinél: *vízhozta*, Kovácsnál: *hollóhozta*, Sándornál: *árvízhajtott*. Pázmány meg a közhasználatú *bokorból ugrott*-at megtoldva ekképpen ír: „Valami bokorból-ugrot nem tudom ki“ (Kal. 184.).

Ám őseink tréfája nem csupán az ember különféle tulajdonságait vette célba, hanem ügyet vetett a környezetére is. Az ember közelében levő élő s élettelen tárgyak, állapotok és cselekvések rendre megkapták tréfás nevüket. Csak a jellemzesebbekre mutatok reá:

A németeket teszem *szagter-bakter* jelzővel illették, mert, mint Dugonics mondja: „a *szagter* (sagt er) szót szájakba forgatták“ (Etelka 1:326.); a tótoknak tréfás neve meg *czopák* volt, mivel, Szirmay szerint (Hung.¹ 85.), gyakran lehetett hallani tőlük eme kitétel (*co pak*: quid ergo?). A kisúrnak neve az Actio curiosában *szatyorúr*, Kresznericsnél pedig *aligúr*. Mikes a nőket tréfásan *bóbitásfoglyok* és *verdigályos nyulak*, Faludi meg *patyolatos* és *bübos-rend*, valamint *kontyosmadarak* neveken említi. Szirmay szerint a vénleányt a régi magyarok incselkedve *nagyleány*-nak és *ó-virgónak* hívták. Különösen sok változatos csúfnevet adtak pedig a vénasszonyoknak. „Anum Hungari vocant, írja ugyancsak Szirmay: *Vén Dada, vén petretz, vén patzal, vén kofa, ag-nő, tejetlen gubás ketske*“ (Hung.¹130.). Sándor István meg Sokféléljében ezt az idevágó megjegyzést teszi: „A vén Asszonnak sok tsudálatos Nevei vannak, úgymint *Aggdada, Aggkofa, Agglant, Aggnő*, s t. af. Nem különben *Vén-bánya, -banyjó, -szatyor, -szipa, -szipírtyó, -tarattyú, -troty*“ (Sokf. 8:165.). Dugonicsnál ily neveit találjuk: *véndög, véncsoroszlya, kopottösztök, vénlőcs, vénborotva, fogatlangereblye, vénszerszám, vénlajtortja, vénparóka* stb.; más írónál: *aggvigyor, vénvigyor* (Helt.), *aggduda* (Fort. Szer.), *vénstrafa* (Kónyi), *véndaduk* (Kónyi), *vénvetrece* (Kass.) stb. Külön érdemel említést mint legerősebb a *sztégellérthegyitánczos* (Dug.). Molnár Albert szótára az egyszemélyszeretőket *együttkalánózók*-nak, a szeretőt külön *kalánózó*-nak nevezi; Orezy a női szeretőt *cziczá*-nak, Geleji Katona *maczá*-nak, Czeglédi *cziczemaczá*-nak. Az orgonátlan kántor tréfás neve: *könyökös- v. égbekiáltómester* (Kr.); a fazekasé: *sárgyűrő* (Matkó); a kéményseprőé: *füstfaragó* (Dug.); a csőszé és baromőrözé: *rikkants* (Bar.); a katonafogdosóé és törvényszolgáé: *fogdme* (Kónyi); a gyepmesteré: *dögnyzó* (Kr.), a hóhéré *nyakborbély* volt stb. A hegedűs cigány Miskolcz város 1790-iki jegyzőkönyvében *újmagyar*, az oláh cigány csapat meg Szirmaynál *ponyvahada*.

A rendes kísérő tréfás neve *vargafolt* (Helt.), a távoli rokoné pedig elég magsokan *seggyéve* (Kr.) volt. A „nem lehet az *sido vecsernye* morgás nélkül“ (Decsi) szólásmód révén divatba jött a lármás gyülekezetnek *zsídóvecsernye* („A felelet helyében nagy zajos *Sidó vetsernyét* indítottak“, Vajda) elnevezése. Ugyanezt *ludak v. darvak dévannyá*-nak is szokták volt csúfolni: „*Ludak vagy darvak dévannyának* szoktuk nevezni, írja Miskoltzi Gáspár, az olyan gyűléseket, a kibben mindenek rendetlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek végbe“ (VKert. 348.). A szerelemgyerek szokott elnevezései: *kakuknyerte* (Kis-V.), *koczagyerek* (Dug.), *zabgyerek* (Pécsv.), *kurkó* (Kass.).

Az élettelen tárgyakkal is sok jóízű nevet találjuk a régi-ségben. A bortalan vendégség neve *ördögebed* (Pázm.), a latinos *ebébed*-et is használták, Dug.); a melyikben pedig jóllakni nem lehetett, azt *farkasvacsorá*-nak (Dug.) hívták. A szerelemitalt *jerutánnam* (MA.), a bucsúpoharat *czokipohár* (PPB.), a schlaftrunkot meg *bólhapohár* névvel emlegették. A híg rántott levest *koldusleves*-nek (Dug.), *szűzleves*-nek (Simai), vagy *kopóleves*-nek, a tojást *rongyosleves*-nek (Mikes); a húshoz süített tészta mellékelt *leánysárjá*-nak (PPB.); a derellyét *barátfül*-nek (Simai); a gombócot *németcsuszá*-nak (Kass.); a széles lapos metéltet *szabógallér*-nak (Kass.); a gilisztaforma hosszúkas metéltet *lassanballagó*-nak v. *szakállgyalázó*-nak (Kass.); bizonyos pogácsafele tészta *koldusláb*-nak (Mikes); a lisztkását (kóficizot) *macskanadrág*-nak; a zsirtalan kását *kitolókásá*-nak (Kr.) vagy *czokikásá*-nak (Kass.); a vizet *madártéj*-nek (Dug.); az író (lac ebutyratum) *deáksőr*-nek (SI.) mondták. A hajdina tréfás neve *veresnadrágúbuza* (Act. cur.) vagy *tótmanna* (Dug.); a babé *oláhborsó* (PPB.); a burgonyáé *tótrépa v. svábtök* (Kass.); a répáé *disznókenyér* (Kass.); a vadalmáé és körtéé *tótfüge* (Dug.); a csipkebogyóé (rosenbeere) *seggvakarc* (SI.) volt. A kalapot *tökmelegítő*-nek (Simai); a báránybőr sapkát *bagolysüveg*-nek (SI.); a német nadrágot *bugyogó*-nak (Törtf.) és *lompos*-nak (VÉ.); az elől-hátul egyenlőtlen köntöst *löcsköntös*-nek (Kr.) nevezték. A pantallér a régi katonák előtt, Gvadányi szerint, *angyalbőr* volt; a vékony német kardot (koczperdet) és a panganétot pedig Baróti szerint *péterkés*-nek, *kardöcscsé*-nek, *kardfű*-nak, Sándor István szerint *gytkleső*-nek mondogatták. A tubák játékos neve *orrbavaló abrak* (Vajda) és *orrbosszantó* (Szirm.), a bagóé (zsiros dohánymaradéké, Kr.) meg *bagolyhús* volt. A szalma tréfás körülírással *likácsos abrak* (Dug.); a sulyok *tótszappany* („Sulyokkal mosták, azzal a *tót szappanyal*“ szm., Dug.); a tüzes vasszakra *czigány*- v. *kovácsbolha* (PPB.); a kurucz rézpénz, a libertás *kongó* (Thaly); a hamis pénz *czigánygaras* (Vajda), *czigánytallér* (Lev. T.), *czigányarany* (Kapesányi), *purdipénz* (Kopcs.); a nyeletlen kés *vaskó* (PPB.) volt. A gyermeklovat (fűzfavesszőt) *bakszekér*-nek (Simai). Maguk a lovasok *baklovasok*, Csúzy); a kétkerekű kocsit, taligát meg *lászlókirályszekeré*-nek (Valkai), Erdélyben *bástaszekeré*-nek (Bod) hívták. A szük utca tréfanéve *kutyaszorító* (Simai), a zárté (németesen szácutczáé) *térjmeg* (SI.); a patikáé: *deákkonyha* (alkalmasint a deák feliratokra és recipékre való czélzással, Kov.); a félrehelyé *pilátuskonyhája* (Fal. és Szirm.); a korcsma *közkonyha* (MA.), *városkonyhája* (PPB.), *ördögkápólnája* (Kr.), *laczikonyhája* (vásári k., PPB.), a korcsmaczégér (gyaluforgács) *szentpétterszakállá* (Dug.). Külön érdekesek a föl-

említésre a magános útszéli csárdáknak Kresznerics gyűjtötte „jó kedvű és mintegy becsalogató“ következő nevei: *aligvár*, *bécsaló*, *betekincs*, *belevár*, *emauz*, *foglár*, *kudorgó*, *kurtahegy*, *kutyakaparó*, *lazsnak*, *lesvár*, *lyukashalom*, *néma*, *parragvár*, *péterháza*, *pityer*, *ragyogó*, *rastag*, *remete*, *rongyoslámpás*, *sóvető*, *strázsa*, *tehéntáncz*, *zsidószakáll*, *ugró*, *véghely*, *zabola*.

A rossz szomszédság apáink nyelvén *törökátok* (Dug.) volt; a szegénység és koplalás *lázárakodalma* (Fal.) vagy *tótvendég-ség* (Dug.); a kéregetés *barátkereskedés* (Kr.); a lakodalom *hoppa* (Bar. Vö. *hiphoppol* tánczol, Rák. F.); a törvényes házasság *ádámszerzete* (Kr.), a balkezes *ebadó* (Gvad.); a czimbora-ság *ebláncz* (Dug.); a pörüljárás *ebekharminczadja* („Általment az *ebekharminczadján*“ szm. Dug.) A mit a mai magyar nemzedék németes gondolkodással krokodiluskönnyeknek (értve: erőszakotnak) mond (krokodiltränen), azt a hajdaniak a maguk eredeti eszejárása szerint *farkas-sírás*-nak (Decsi) nevezték; ugyanily gondolkodással az erőszakolt mosolygás és nevetés *farkasmosolygás* (Czegl.) és *farkasnevetés* (Born.) volt náluk. Ugyanók a reggeli szundikalást *malaczálom*-nak (Vajda) s a rövid pihenést *szabóálom*-nak hívták. Eredeti magyar felfogás nyilvánul a *baráttáncz* (Kis-V.) kifejezésben is, melylyel a türelmet szokták tréfásan nevezni. Ugyanezt szójátékkal *türöla*-nak (Dug.) és *türömolaj*-nak (Dug.) is mondták; szintígy a félelmet *fél-sz-nak* (ACsere); a merészséget *mersz*-nek (Dug.), az óvatosságot *tarts-nak* (Veresm.); a neheztelést *haragszom*-nak (Fal.) stb.

Ezzel, ha nem is merittem ki, de jellemzőbb példákkal elsoroltam a régi magyar tréfaszókat, rámutatva szokásos tárgyaikra.

Áttérek most annak vizsgálatára, mily forrásokból vették őseink eme kifejezéseket.

Tréfaszavainkban, akárcsak közmondásainkban és szólás-módjainkban, a képes kifejezési mód uralkodik. Ritkán nevezik meg az eszmét, gondolatot sajátos nevével, hanem jelképben (symbolum), példaképben (parabola) s leggyakrabban hasonlatban (metaphora). Ennek oka kettőben rejlik: egyrészt fajunknak erősebb keleties képzelő erejében, másrészt a világosságra való törekvésben; következménye pedig az elmésség és gyors hatás.

E szerint tréfaszavaink forrásait ott kell keresnünk, a hol ama képek találhatók, melyeket a régi magyarok tréfájuk tárgyainak kifejezésére, mintegy megtestesítésére felhasználtak.

Ilyen forrás volt mindjárt a környezet világa. Természetesen ez szolgáltatta a képek legnagyobb részét tréfás kifejezéseinkhez. Nagyon érthetőnek találjuk, hogy, teszem, egyszer a harangot (*hírharang*), másszor a póstát (*póstálkodik*, *póstálkodás*), majd a kanalat (*mindenbenkalán*) mint legközelebb eső tárgyakat használták fel a híradás, hirtovábbítás és a mások dolgaiba való avatkozás

képeiül. Ugyanígy érthető, mért nevezték el a hirtelenmürgűeket a hőrcsökről (*hőrcsökös*) és a kakasról (*kakaskodik*), mert ezek többnyire szem előtt voltak. Hogy a részegeseket a különféle boros edényekkel hozták kapcsolatba (*bor-kulacs*, *-csutora*, *-csap*-, *-veder*, *tömlő* stb.), szintén oly természetes eljárás, a mely nem szorul külön magyarázatra. Általában pedig azoknak a régi tréfaszóknak eredete, a melyek ebből a legközönségesebb forrásból kerültek ki, a legtöbb esetben olyan világos, hogy behatóbban értelmezni teljesen szükségtelen. Legfeljebb annyit említek meg, hogy a környezet általános keretében őseink leginkább az emberi testet és ennek részeit, az első-szükségi dolgokat, a földművelés és pásztorélet eszközeit, valamint a házi és mezei állatokat használták föl tréfaszavainkban jel-, példa- és hasonlati képekül.

Ám dús képzeletük nem tudott megmaradni ebben a szük körben, hanem elcsapongott más, messzeeső területekre is, nyilván azért, hogy tréfa-eszméiket s gondolataikat a távolabbról vett képekkel nemcsak szemléletesebben, hanem mennél megkapóbban, hegyezetten, sőt élvezve fejezhessék ki.

Igy tekintettek bele a kereszténység örök könyvébe: a bibliába. A szentírásból, még pedig mind az ó-, mind az új-szövetségből több tréfaszavunk sarjadott ki. Egyes bibliai nevek állandó sajtóságot hordozóivá lettek nyelvünkben. Ilyen az ó-szövetségben: a *Kain*, *Jákob*, *Sámson*, *Dávid*, *Salamon*, az újban: *Pilátus*, *Péter*, *Tamás* nevek. A *Kain* nevet először kétségtelenül gúnynyal, de utóbb tréfásan alkalmazták *kajon* (MA.), *kaján* (Gyöngy.), *kainfajta* (Dug.) és *kajonol*, *kajánol* (MA.), alakokkal az irigység kifejezésére. A *Jákob* név tréfas alkalmazásáról biztos felvilágosítást ad Geleji Katonának ez a mondása: „*Jákob* talpfogót avagy alááskálót jegyez, mely névnek meg is felele, mert az első szülöttségét Ésaütöl ugyan végtére némi nemű ravaszúsággal elvövé, *megjakablá* mesterségesen a bátyját, a honnan vették a magyarok is a *megjakablást*“ (Válts. 1: 852. Vö. „*Megjakabolni* valakit, azaz meg-tsalni.“ Bod, Lex.) A *Sámson* névből eredt a *sámsonkodik* ige, melynek értelme, Kassai szerint, a. m. erőlködik, erejét mutatja. A *Dávid* névből ugyancsak igtét alkottak elődeink: *dávidol*, a. m. kornyikál, fülsértő hangon énekel (Kass.). A *Salamon*-ból származott a *salamonkodik*, a mely MA. és PPB. szerint a. m. bölcsességét fitogtatja. A *Pilátus* névből való a Vajdánál előkerülő *pilátuskodik* kifejezés, melynek értelmét megvilágítja a következő idézet: „Így *pilátuskodol* te is, mikor mindenféle hamis praktikákat és fogásokat elé vészesz“. (Kr. él. 3: 464.). Péter apostol nevével függ egybe a Telegdinél olvasható *péterfejú*, azaz makacs, nyakas elnevezés, a mely alkalmasint Krisztusnak Péterhez intézett eme soraira viheto vissza: „Te Péter vagy, azaz kőszál.“ Nagyon valószínűen ugyancsak ide vezethető a *péterke* kitétel is, melyet először Decsi Adagiáiban olvasunk ebben a szólásmódban: „Kinek kinek az ő *pétörkeje* fái: *suam quisque homo rem meminit*.“ *Tamás* apostolnak „*hitetlen*

Tamás“ (Vajda) neve, miként ezt a „*tamás vagyok én ebben*“ régi szólásmód (Vajda 3:699. Újabban: *tamáskodom*) is bizonyítja, a nehezen hívők és hitetlenek közös nevévé vált nyelvünkben. („Szent *Tamás* a mi pátronusunk“ — mondogatták egykoron. Kr.).

(Folytatjuk.)

RÉTHI PRÍKKEL MARIÁN.

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

III. KÖTET.

1907. OKTÓBER.

8. SZÁM.

A régi magyar tréfaszók.

II.

A jelzővé alakított eme személynevek mellett apáink egyéb tréfás kifejezésekre is merítettek ösztönt a szentírásból. Ilyen pl. a „panganét v. rövid kard“ jelentésű *péterkése* (Bar.) elnevezés, melynek keletkezésére teljes világot vet a Münchener codexnek ezen helye: „Simon Péternek azért *kési* valván, kivevé azt, és csapván a püspöknek szolgáját és elmetvé az ő jog fülét“ (NSz.). A lenézett *Pilátus* névéhez fűződik a „cloaca“ értelmű *pilátuskonyhája* (Fal.), a melynek bővebb magyarázatát azonban nem tudom adni. A Faludinál előkerülő *lázár lakodalmára*: koldusság, koplalás („Utoljára a palotás uraimék *Lázár lakodalmára* szorulnak“; TÉ. 773.) név származása a dúsgazdagról és nyomorult Lázárról szóló példabeszédben gyökerezik. A *hamiskai fás* (Dug.) a Krisztus elítélésében szerepvivő *Kaifás* főpap nevét örököltette meg nyelvünkben. Évának a teremtését juttatja eszünkbe a feleségnek tréfás *oldalsont* (Mikes) elnevezése; míg a *számártemetés*, melyről Medgyesi Pálnak felvilágosítása úgy hangzik, hogy „az illendő pompa nélkül való temetség *számár-temetés*“ (3 Jaj. 2:154), Jeremiás prófétának jövendölésére (22. r. 19. v.) emlékeztet.

A bibliából fakadt keresztény vallási felfogás is több tréfás és gúnyos kifejezésünknek vált forrásává. Íme egy-kettő: *ördög-kápolnája* (korcsma, Csúzy; vö. „Templom mellé guggaszt *kápolnát az ördög*“ szm. Erd.): *ördögepéje* (bor: „*Ördög epéje* a bor, azt tartá Manicheus“, Pázm., Kal. 897.); *ördöglánc* (rabbilincs, Dug.), *ördög-tojás* (rossz gondolat, Pázm.); *ördög urbárioma*: „A henyelés, tobzódás, tántzolás az *ördög urbárioma* szerint való robotok“ (Vajda, Kriszt. élete, 1:341), *ördög baj* (képzelt, csekély baj, Dug., SI.), *ördögsógora*, *ördögczinkosa*, *ördögök hadnagya* (jómadár, gonosz ficzkó, Dug.), *pokol-sültje* (gonosz, Dug.), *pokol dolog* (rút dolog, Pesti), *pokolhír* (rossz hír, SI.), *pokolkedvű* (mogorva, PPB.), *pokolgyomor* (telhetetlen, Dug.), *pokol torkú* (telhetetlen, Born.), *pokolpélda* (rossz példa, LevT.), *pokoleb* (harapós, Pesti); a *pokol* szót külön is használták melléknévül, pl. Pestinél: „Nincs *poklabb* a hazug embernél“, egy vitézi énekben: „*Poklúl* járanak a szegény cigányok“; *angyalbőr* (pantallér, Gvad.); *kalánfűlűangyal* (az ördög tréfás körülírása, mivel, úgy látszik, nagy fülekkel ábrázolják, Bar.).

A keresztény vallási és magyar népies felfogás közös szülőtte a lelkiismeretnek tréfás *kisbíró* elnevezése („A *kisbíró* erősen furdal vala“, Pázm. Szorosan véve: szóalkalmazás!). A régi magyarok eszejárása szerint ugyanis az Isten az öregbíró, míg a lelkiismeretet, melynek bírósága alá legelőször jut minden jó és rossz cselekedet, a *kisbíró* fogalmával azonosították. Ugyanez a vallási és népi közös felfogás hozta bizonyára létre a szívárványnak Pesti Nomenclaturájában található *istenkecskéje* elnevezését, valamint az *istenkalácsa* nevet, melyet népünk Kresznerics szerint a holdra szokott alkalmazni. Népies vallási memendónában birja alapját a korcsmaczégérnek *szentpéterszakállá* („Meglátogatta *szentpéter-szakállát*“, szm. Dug.) elnevezése, melyet kétségtelenül a Krisztus és Szent Péter vándorlásairól való hazai tréfás népmondák teremtettek meg. Szintén ezekből keletkezhetett a *péterháza* útszéli korcsmanév is.

A keresztény martyrologium és kalendárium ugyancsak forrása volt több régi tréfaszavunknak, a minők teszem:

a *jakabkobakja*: tökkobak (lagena cucurbitina), mert Jakab apostolt ilyenel szokták ábrázolni; *rókuskobakja*: Kresznerics szerint olyan korsó, melyben mindig ital van („Ki nem fogy, mint a *Rókus kobakja*“ km. Dug. Voltaképpen ez is: tökkobak!). Ennek eredetét világossá teszi Dugonicsnak ez a megjegyzése: „Rókus kobakját nem is ösmerik az emberek, mióta a szarándokok elmúltak. Még Sz. Rókusnak oldalán függ. A Szarándokok mindég tele tartották“ (Pbd. 1:209.). *Szentjános pohara* (Csúzy): a bucsúpohár tréfás neve, melynek eredete onnét van, hogy Sz. János apostol és evangelista a bornak védőszentje; *szentmihálylova* (MA.): halott vívő szék: „De haj engem, írja Csokonai, innét tova — elvisz a *szentmihálylova*.“ A sajátosan magyaros kifejezés eredetét részben azon keresztény felfogásban birja, mely szerint Sz. Mihály arkangyal vezeti a megholtak lelkét Isten elé, részben pedig a kath. temetési szertartásokon énekelni szokott eme versben: „Michael praepositus paradisi, quem honorificant angelorum cives.“ A féleneknek *szentgergelyvitéze* tréfanéve, eredete szerint, tulajdonképpen annyi, mint gyermekvitéz, katonásdit játszó iskolás fiú. Hajdanta ugyanis szokás volt országunkban, hogy Sz. Gergely napján (márcz. 12.) a diágyerekek katonásdit játszottak s fakardjukat forgatva járták be a helység utcáit. A keresztény kalendáriumából vették elődeink a soha napjának (a mit a latinok *Graecae kalendae* néven neveztek) tréfás *borjúnyírőpéntek* („*Borjú nyírő péntekre* nyertes leszek“. Veresm.), *disznónyírőszombat* (Dug.), *négykirályoknapja* (Dug.) és *törökökhusvétja* (Dug.) elnevezéseit. Megemlíthetem itten a *zabállócsütörtök* (Dug.) és az *ebijesztőpéntek* (Dug.) tréfás nap-elnevezéseket is. Az elsőn majd a farsang utolsó, majd a bőjt első csütörtökjét értették, a melyen a farsangi húsmaradékot el szokták volt fogyasztani; a másik pedig, mely a húsvét utáni első pénteket jelentette, azzal a népies gondolkodással keletkezett, mely szerint ekkor a kuttyákat nagy félelem fogja el, netalán a bőjt újra kezdődik.

A katolikus hierarchia is szolgáltatott több tréfaszót a régi magyar nyelvnek. A *pápa*, *püspök*, *pap*, *barót*, *gvárdián*, *apácza*, *szerezet*, *zsinat* egyházi neveket mind felhasználták őseink vala-

mely fogalomnak többnyire tréfás megnevezésére. Így keresztelték el a szemüveget (másik tréfás neve: *orrnyereg*, Dug.) *pápaszem*-nek (MA.) vagy *papszem*-nek (PPB.), mivel, úgy látszik, eleintén főképp papok hordták; a baromfi sült v. főtt farcsikját meg *püspökfalatjá*-nak (PPB.), mert alakja a püspöksüveghez hasonlít. A félénkeknek *pápakatonája* (Szirm.) nevet adtak. A pápának katonáiról, tudnivaló, nem a legjobb vélekedéssel voltak apáink: „Ezekről azt mondgyák, olvassuk Dugonicsnál, hogy ha ködös az idő, vagy csak egy csöpp esőt éreznek, a kaszárnnyából ki nem mennek. Sőt: ha holnapra harczot üzennek, azt mondgyák, el megyünk szívesen, ha az Isten, és az üdö engedi“ (Pbd. 1:242). A telhetetlenséget egyebek közt a *papszák*-kal (PPB.) és a *barátság*-kal (Dug.) ejtették kapcsolatba. Közmondásaik voltak: „Soha nem telik meg a *pap zsákja*“ (Kis-V.), „*Barát zsákja*, kocsis torka nehezen telik“ (Kr.) és „Telhetetlen, mint a *barátság*“ (Dug.). Eredeti magyar fölfogás hozta létre a *baráttáncz* (Kis-V.), *barátgaras* (Dug.) és a *barátkereskedés* (Kr.) elnevezéseket. Az elsőt, mint már említettem, a türelemnek tréfás jelölésére használták, minthogy ez a barátok egyik legjellemzőbb erénye; a másodikat „fogadj Isten, Isten fizesse meg“ értelemben alkalmazták: „*A Fogadgy Isten a barátok qarassa*, mondja Dugonics András (Pbd. 2:245), mert nekik pénzzök nincsen: hogy valamit kifizethessenek. hanem a Fogadgy Istennel élnek.“ A *barátkereskedés* pedig, mint könnyen érthető, a kvestálást, koldulást, kéregetést je'entette. A „barát“ névtől vett tréfás elnevezések még: a *barátfül*: derellye (töltött tészta; a hasonlat alapja alkalmasint a kövérség, húsosság volt!); a *barátgatya*: rövid gatya (ebből a szólásmódból: „Rövid, mint a *barátgatya*,“ Dug.), és a *barátkor* (SI.), melyen tréfásan a középkort értették. A „kevély“ fogalom játékos megnevezésére többi közt az „*előhasúgvárdián*“ névvel is éltek. Az apáczáktól süttött gyümölcstételékü apró süteményeket meg német mintára *apáczafig*-nak (nonnenpharz) nevezték el. E körbe tartozik továbbá a házasságnak *ádámszerzete* (Kr.) tréfás kifejezése is. A kath. egyház köréből valók végül a *zsinatol* (Vajda): lármáz, *zsinatlás* (GKat.): lárma; *kirié* (Vajda): zsvaj és *kiriézni* (Bar.): lármát indítani tréfás szóalkalmazások.

A hitújítás és a vallási viták szintén több tréfás és gúnyos kifejezéssel gazdagították nyelvünk szókincsét. Jó részük még napjainkban is közkeletben van. A protestánsok a katolikusokat gúnyból elnevezték *páapisták*-nak, ezek viszont azokat *kálvínisták*-nak és *lutheristák*-nak. Pázmány a hitújítókat *újhitfaragók*-nak, *újhitreszelők*-nek; Alvinczít, az *Itinerarium Catholicum* szerzőjét, *mahometistá*-nak és *ördögistá*-nak, a dözsölést *kálvínistaböjt*-nek keresztelte el; Csúzy pedig Calvint és Luthert *faevangelisták*-nak. De a protestánsok se maradtak adósok: a kath. egyháziakat *fapapok*-nak (RMKT.), a szerzeteseket *herepapok*-nak (Mel.), az apáczákat *anyácák*-nak (Kr.), az olvasót *abrakosztó*-nak

(RMKT.) és *skorpiótojás*-nak (Csúzy) csufolták. A protestánsok a „prédikál“ fogalomra a *papolni* igét kezdték alkalmazni; a katolikusok csak ezért is „fecsegni, locsogni“ értelemben éltek vele. A protestánsok kezdték az eredetileg tisztos értelmű *boldogasszonykatonája* kifejezést gúnynyal „félénk, gyáva“ jelentéssel használni, miként Csúzy bizonyítja, mondván: „Régi eleink minnyájan *Boldog Asszony katonáinak* neveztettenek, noha most csúfra fordítván. ezt csak ki-neveti a vak-merő eretnokség“ (Sip. 528.). Ezen korban jöttek divatba a latinos végződésű csufoló szók is, a milyenek pl. az *asszonyiálkodók* (Helt.), *parasztikus* (Zvon.), *kurvánczius* (Matkó), *pagányzálás* (Tussai) stb.

Szinte külön értekezést kellene írnom, ha mindama tréfás-gúnyos szókat és szóalkalmazásokat el akarnám sorolni, melyeket a vallási vitatkozások termettek. Itt csupán azokra a főbbekre szorítkozhatom, a melyek közjártatba kerülven, jórészt ma is élnek nyelvünkben. Ilyenek teszem a *kálvinista*- és *pápistavarjú* elnevezések. Az első a húsevő, a másik a húsnemevő varjút jelenti — állandó tréfás célzással a katolikusok szigorú böjt-szokására. Ugyanerre céloznak a Szirmaynál előkerülő *pápistamalacz* (azaz: sovány) és *kálvinistamalacz* (kövér) megkülönböztetések; továbbá a *pápistaszín*: halavány arcszín („*Pápista színben van*“ szm., Kov.) és ellentétül a *kálvinistarépa* (másképp: fanosrépa, melyet disznóhússal szoktak enni, nem pedig böjti eledelül használni). Bizonyára a húsrá és kövérségre való gondolattal adták őseink a *kálvinistamennycsország* nevet egyik legkedvesebb nemzeti eledelüknek, a kaszáslének, melyről azt tartották, hogy „valaki ezt falja, ajakát megnyalja — *kálvinistamennycsországnak* valja“ (VÉ. 2:378). Ugyanezért kapott a disznósajt is *kálvinistasajt* nevet. A boros kulacsot meg *kálvinistaszentség* néven emlegették boros kedvükben stb.

A mint a vallások, úgy a nemzetiségek neveit is tréfás kapcsolatokba ejtették apáink. A *lengyel*, *török*, *tatár*, *német*, *sváb*, *oláh*, *tót* és *cigány* neveket rendszeren kicsinylő, becsmérő jelzőkül alkalmazták beszédükben. Például a czégéres tolvajt *lengyellopó* (Decsi) névvel illették; az olyan követnek pedig, a ki azt sem tudta, miért küldötték valahova, *lengyelposta* (Kov.) nevet adtak. A rossz szomszédságot *törökátok*-nak (Dug.) mondták, mivel a hagyomány szerint a törökök, mikor 1686-ban az ország nagy részéből kiszorították, azt kívánták őseinknek, hogy Isten rosszabb szomszédokkal áldja meg őket, mint az eddigiek voltak. Az „opium“ neve *törökmaszlag* volt, alkalmasint azért, mert e méreggel a törökök révén ismerkedtek meg. A *törökfajta* (Dug.), *törökkelbéllett* (Csúzy), *tatárfajta* (Dug.) elnevezések egyek voltak a „kegyetlen, szívtelen“ fogalommal; a *tatárétel* (Dug.) meg a „korbács“ tréfás kifejező szava volt. A „német“ név tréfás melléknévi használatát mutatják a *némethas*: hasmenés (Kass.) kitétel; azután a *némétrák* (Szirm.), a mely békát jelentett. Arra, „midőn valami előbb említettik, mint sem lett“, vagyis a „*praepostera creatio*“-ra Rájnis szerint (Apulejus tükre) a *svábteremtés* kitételrel éltek; a burgonyára pedig a *svábtök* (Kass.) szó-

val; míg az ostobát sok más megtisztelő czím mellett *sobakfejű*-nek (*sobak* = sváb, Kr.) is emlegették. Az *oláh* név kapcsolatából valók az *oláhborsó* (PPB.): bab, *oláhrózsa* (Kass.), másként büdöske v. zsidórózsa (*tagetes erecta*) és az *oláhsör* (SI.): kiköpült tejfel, azaz: író. Szegény jó tótjaink, valamint a közmondásokban, úgy a szavakban se kerülték ki a régi magyarok csipkedő kedvét. Így a zab tréfás neve: *tótbúza* (Dug.), a hajdináé: *tótmanna* (Dug.), a burgonyáé: *tótrépa* (Kass.), a vadalmáé és körtéé: *tótfüge* (Dug.), a vad paraszt sáfrányé: *tótsáfrány* (Kass.), a sulyoké: *tótszappany* (Dug.) s a murváé: *tóthomok* (Dug.) volt stb. A szükségét, koplalást *tótvendégség*-nek (Dug.) mondták. A *czigány* (Calep.), *czigányság* (Calep.), *czigánykodás* (Mon.) kifejezések közjártú nevei voltak a „*hamis, csaló, család*“ fogalmaknak. A *czigányczimbora* (Dug.) annyit tett, mint hazug; a *czigánynyelv* (Dug.): hazugság; a *czigánygaras* (Vajda), *czigánytallér* (LevT.): hamis g. és t.; a *czigánykereset* (Bar.) és *czigányjövedelem* (Dug.): csalás, lopás, melyért aztán bőven kijárt a *czigányabrak* (SI.): vagyis a verés. A tüzes vasszikrának *czigánybolha* (PPB.) elnevezése nyilván a czigányok kovács mesterségére vezető vissza.

Akadnak tréfaszók, melyeknek forrása valamely történelmi anekdota. Érdekes idevágó példák teszem a *laczikonyhája* (PPB.): vásári korcsma, meg a *lászlókirályszekere* (Valkai) és *bástaszekere* (Bod.): kordé, taliga elnevezések. Az első a hagyomány szerint II. Ulászló királyunk nevéből eredt, a kit a szavajárásáról nemcsak „dobzse király“-nak, hanem fitymálva egyszerűen *Laczi*-nak is neveztek. Jóságossága miatt gazdálkodni nem tudván, addig jutott a szegénységben, hogy utóljára a mészárszékekben se kapott szóra húst. Ezért, mint Dugonics beszéli (Pbd. 2: 249.): „a Budai vásárok üdején Inassát azon sátorok alá küldötte, melyekben disznóhúst sütni, és juh hússal árulni szoktanak és így lakott jól királyi palotájában. Ezen sátorokat elsőbben Inassai, osztán az egész ország *Laczi konyhájának* nevezték egészen e mai napig.“ A *lászlókirályszekere* név eredetéről a Bécsi-krónikában (1342.) azt olvassuk, hogy Kún László király idejéből való. Ennek uralma alatt ugyanis az igavonó barmok a folytonos rablás-fosztogatás miatt annyira megritkultak az országban, hogy az emberek kénytelenek voltak magukat fogni a kétkerekű taligákba. S eme történelmi hagyománynak valószínűségét „a Kún László szekere szorult“ (elszegényedett, Dug.) régi szólás-módunk is erősíti. A *bástaszekere* származásáról Bod Péter ezt írja Polykárpusában: „A taliga, mellyet az emberek akkor gondoltak-fel a szükség miatt, akkor neveztetett volt Bástaszekerének“ (52.). Bást György zsarnoki uralma (1601—1604.) kétségtelenül elszegényítő volt Erdélyre nézve; de annyi bizonyos, hogy nem pusztán ez az ok, hanem a régebbi közszájon forgó *lászlókirályszekere* is közrehatott a *bástaszekere* név felkapásában. Történelmi anekdotából keletkezett a bitang jószágnak *csákiszalmája* (Kis-V.) elnevezése is. A történelmi hagyomány szerint ugyanis, mikor a lévai uradalom a jószívű Csákyakról az Ester-

házyakra szállott, ezeknek tisztjei e szavakkal riasztották el az uraság szalmáját régi mód dézsmáló lakosokat: „Hallod-é, ez nem Csáky szalmája!” (Szirm. 22., Dug. 2:76.). Ha Pázmány szavainak hitelt adhatnánk, akkor a tréfaszerzők, bolondozók közös *markalf* nevét is a történeti hagyományból eredettnek kellene tartanunk. Pázmány állítása szerint tudniillik „*Marculphus* Salamon királyunk udvari bolondja“ lett volna (Kal. 274.). Szirmay ellenben a „szép vagy, mint a régi *Markalf*“ szólásmódnak említésénél (Hung.¹ 110.) I. Mátyás királyénak állítja. Ámde mindkét állításnál sokkal valószínűbb az, hogy a *markalf* elnevezést az 1574-ben Heltaitól fordított (utóbb is többször lefordították!) Salamon és Markalf tréfás mondája tette a bolondozás tipikus alakjává. Ennek hőse az esetlen formájú, furfangos *Markalf* paraszt, a ki tréfaival mindig kifog a bibliai bölcs Salamon királyon.

Népmesebeli alakok nevéből lettek köz-tréfaszókká: a *vasgyúró* (Bar.): erős; *csalóka-péter* (Kass.): hamis, ravasz; *hamupipóke* (Dug.): kemenceőrző, sutbanülő; *lusta-kati* (Dug.), *röstferkó* (Dug.). A Rettégi naplójában előkerülő *galuska-mihók*: félkegyelmű név is valami német eredetű meséből (vö. *hanswurst*) kerülhetett a nép szájára.

Érdekes régi magyar babona szülte a vénasszonyoknak gúnyos *szentgellérthegyitánczos* (Dug.) elnevezése, melylyel eredetileg csak azokat illették, a kiket boszorkányoknak tartottak. A magyar boszorkányok ugyanis a népbabona szerint éjfélkor meg szokták nyergelni a seprőt s rajta Sz. Gellérthegyére lovalognak, a hol azután az ördögökkel tánczolnak. A bortalan ebédnek egykori *ördögébéd* (Dug.), valamint a csekély v. semmi ételűnek *farkasvacso* (Dug.) neve ugyancsak népi babona szülte. E babona szerint az ördögök úgy tartják fiaikat, hogy enniük adnak, inniük semmit se; a farkasok pedig megfordítva cselekszenek. Népünk babonás természetének egyik bizonyossága a *jerutánnam* név is, mely a „szerelemre gerjesztő étető“-nek (MA., PPB.) volt közkeletű kifejezője.

A tréfaszók egy tekintélyes csoportjának a közmondások és szólásmódok adtak életet, még pedig kétféleképpen, t. i. vagy úgy, hogy a közszólásokból összevonással egy-egy szó lett, vagy úgy, hogy csak egyik szavuk kelt külön közszájjra.

Összevonások például a következők: *nyakborbély* (hóhér, Dug.), mely a „nyaknak hóhér a *borbélya*“ szólásmódnak egybevonása; *tökfejű* (Matkó): * „*Tök a feje*, gané a veleje“; *tökkelütöttfejű* (Kis.-V.): * „*Tökkel ütötték fejét*“; *enyveskezű* (tolvaj, VÉ.): * „*Enyves keze van, kezéhez ragad minden*“; *farkcsóválás* (hizelgés, Kr.): * „*Farkát csóválja*, mint a róka.“ Jóval gyakoribb azonban a másik eset, a mikor a közszólásnak egyik fontos szavát kapják ki s alkalmazzák jelzőül. A „megjött *Antal* Budáról, zöld ágat hozott“ (er ist aus der narrenzunft., MA.) tréfás anekdotán alapuló szólásmódnak gyakori használatá tesztem, a benne emlegetett *Antal* nevet a „döre, ostoba“ fogalom általános jelzőjévé tette („*Antal* a fejed: Cescon habitus“,

Kis-V.). Ekként származtak azután az *antalkodás* (Gyarm.): dummheit és az *antalodik, elantalodik* (Misk.): dumm werden tréfás kifejezések. Szintén közszólásból vált ki a dörék másik tréfás elnevezése, a *bolond-istók* (Szirm.), melynek forrása a „betekintett, mint *Bolond Istók* Debreczenbe“, ismert régi anekdotás szólásmód (Dug. 1:114.). A „szeles“ fogalom szokásos *hübele-balázs* (Kov.) neve ugyancsak közmondásból lett jelzővé, t. i. a „*hübele Balázs, lovat ad az Isten!*“ (a szelesekhez intézett figyelmeztető közszólás, Decsi. Vö. *hü bele képpen*: temere és *hü bele módon*: u. a., Sl.). Sőt a *balázs* nevet magában is használták utóbb a „szeles“ értelem kifejezésére: „*Balázs*, mondja Szirmay, hominem ventosum significat.“ (Hung.¹ 78. Vö. „Elég az, hogy *Balázs* a neve“ szm., Dug.) Hogy nőkre éppen a *Margit* nevet (*szapora-margit, szeles-margit*) alkalmazták a „szelesség“ jelzőjeül, ennek alapja kétségtelenül abban a hajdani szokásmondásban rejlik, hogy „*Margit asszony, deres ló, ritkán válik abból jó*“ (VÉ.). Az akasztókötélnek tréfás nevét: a *pótrást* (Dug.) az „*egy pótrán vették a nyakravalóját*“ szólásformából kapták ki. A *más-nak keze-lába* (Dug.) szólásmód utóbb csak *kezelába* (Fal.) lett „mindenes“ jelentéssel. A „*hátán háza, kebelében a kenyere, mint a csigának*“ (Dug.) hasonlatból később csak a *hátánház* (Dug.) maradt meg a szegények jelzőjeképpen. A szegények másik tréfás neve a *testelke* (Dug.) meg a „*teste, lelke és a sodrófája*“ szólásmódban gyökeresik stb.

Szokásos alkalmi mondásokból is kerültek tréfaszók. Ilyenek pl. a *fogdmeg*: a katonafogdosók, pandurok, hajdúk tréfás neve, a mely bizonyára azért ragadt rajtuk, mivel hivataluk végzése közben többször szokták volt ezt hangoztatni. A büntetésnek (főleg verésnek) régi használatú *haddel-haddel* tréfászava szintén onnét eredt, hogy a bűnhődők avval szoktak kegyelmet kérni. A pletykának *temondád* (Vásárh.) neve meg kétségtelenül abból van, hogy a pletyka szerzőségét ezen mondással szokták másra hárítani. Ide tartoznak a zajos mulatásnak *hejehuja* (MA.) és *dinomdánom* (Gyöngy.) elnevezései is.

Végül az idegen nyelvekből is merítettek őseink anyagot a tréfaszók alkotásához és alkalmazásához. Idegen szokat vettek jelzőkül, sőt külön alkalmaztak az egész fogalom tréfás megjelölésére.

Ekként lett Geleji Katonánál a „benfentes“ tréfa neve *intro-ember* (vö. lat. *intro*: belé és *intro, -are*: bemenni). Matkónál a „papgazdasszony“ *sainszolgáló* (vö. ném. *schein-*); az Actio Curiosában a „hamis ígret“ *mentirisajándék* (vö. lat. *mentiri, -iri*: hazudni), az „öleb“ pedig *sprinczkutya*. Kónyinál a „számot nem tevő“ *bliktri-ember*; Czeglédinél az ittas *pítihangos* (vö. latin *pitiissare*: iszogatni; *pítizál*: iszogat, Matkó). Ezenmód keletkezett a *czokipohár*: bucsúpohár (PPB.) és a *czokikása*: kitolókása (Kr. Vö. ném. *zoki*), valamint a „bolondság“-nak *bónaóra* („Szokása szerint reájött a *bónaóra*“ szm. Dug.) elnevezése. Ide vág továbbá a „véneleány“-nak Szirmay említette *ó-virgó* neve is. Az idegen szók külön alkalmazása szintén elég gyakori. Például Rákóczy, a nagy fejedelem, az ujságot tót szóval tréfásan *novinká*-nak írja egyik levelében; Csúzy a részegest *pikó*-nak nevezi, a mely szó valószínűen a tót *piuko*

(sör, illetőleg söröcske) átvétele; az Actio curiosa a fizetést tót szóval *zapetz*-nek; Kónyi meg a „stercus“-t némettel *kukherdá*-nak mondja. A fősvények *sobrák*, *zsobrák* (MA.) neve a cseh-tót *žebra*k szónak csipős alkalmazása. A parasztos, durvás emberek egykori *koczipór* (MA.) jelzője nem egyéb, mint a német *kotzenbauer*-nek tréfás átmagyarítása; úgyszintén a semmirekellők *pernahajder* („*Pernahajder* volt az apád, egész rongyos familiád kuffárnétól származott“, Szirm.) is a német *bärenhäuter* névnek gúnyos alkalmazása stb.

Magától értődő dolog, hogy a tréfa tárgya és szava közt való kapcsolatot, vagyis a tréfaszó származását nem mindig lehet biztosan megállapítani, mert hiszen több közülök olyan alkalom szülötte, melyet az utókor előtt teljes homály fed. Hogy tetsem a csutorát miért nevezték el őseink *vörösgyörgy*-nek, *vörösgyurkó*-nak (Csúzy), ki tudná manap megnyugtató magyarázatát adni!* Vagy hogy a lisztkásának, a kóficznak miért lett éppen *macskanadrág* (Bar.) a neve, bajos dolog volna biztosan kinyomozni. A nagyot hallókat mily alapon nevezték el *lámperptosok*-nak, szinte titok marad előttiünk, mert nincsen módunkban eléggé kiismerni apaink életkörülményeit. Ám, ha a régi tréfaszók egy részének (még pedig kis részének!) származásáról nem is lehet világos képet adni, a nagyobb résznek keletkezéséről az elmondottakkal, úgy hiszem, sikerült elfogadható értelmezést adnom.

(Vége következik.)

RÉTHEI PRIKKEI MARIÁN.

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

III. KÖTET.

1907. NOVEMBER.

9. SZÁM.

A régi magyar tréfaszók.

III.

Ismervén most már a régi tréfaszók tárgyait és forrásait, szükséges a bennük megörökített tréfát is szemügyre vennünk, t. i. milyen e tréfa magában és milyen nyelvi kifejezésében.

Kiemelem, hogy a tréfaszóknak e szempontból való vizsgálása igen tanulságos mind a magyar faji elmeél és ötletesség, mind a bennük nyilatkozó tréfa változatosságára nézve.

A megnyilatkozó tréfa szempontjából három csoportra lehet osztani e szókat: 1. értelmi, 2. alkotásbeli és 3. hangzásbeli tréfaszókra — a szerint, a mint a tréfát a jelentésükben, az alkotásukban, vagy csak a hangzásukban bírják. Nagyobb csoporttal vannak a jelentés-, mint az alkotás- és hangzásbeli tréfaszók.

A jelentésbeli tréfaszókban, a melyek igazában csak tréfás szóalkalmazások, a tréfa az értelem játékában jelentkezik. E játék pedig egyszer valamely fonák hasonlításban vagy kapcsolatban, másszor czélzásban vagy kertelésben, majd meg nagyításban vagy kicsinyítésben, esetleg képtelenségben észlelhető. Fonák hasonlítással éltek, teszem, őseink, mikor a durva embert *jófurkóshajdú*-nak (Bar.), a derellyét *barátfül*-nek (Simai), a zajos gyülekezetet *ludak v. darvak dévannyá*-nak (Misk.) nevezték el. Bizarr kapcsolással mondja az Actio curiosa a női térítőt *kancza-apostol*-nak s a kardos, férfias leányt *kisasszonylegény*-nek. A czélzás tréfáját érezzük, mikor az érzékeny oldalt (az Achilles-sarkat) *jajbőr*-nek (Kr.), a szűk utcزát *kutyaszorító*-nak (Simai) halljuk emlegetni. Az alapértelem kerülgetése kelti a tréfát pl. a *kalánfúlüangyal* (Bar.): ördög, a *tökmelegítő* (Simai): kalap, vagy *együttkalánozó* (MA.): szerelmi vetélytárs kifejezésekben. A nagyítás szül tréfás hatást a *dörgömennykő* (Dug.): erős, *pokolgyomor* (Dug.): telhetetlen, *szélvészúrfi* (Bar.): szeles; kicsinyítés a *fababa* (Kr.): gyámoltalan, *testélelke* (Dug.): szegény, *gyíkleső* (SI.): panganét stb. elnevezésekben. Többször képtelenségben nyilatkozik a tréfa, miként a *kórószentelő* (Dug.): semmirekellő, *füstfaragó* (Dug.): kéményseprő, *somfakenet* (Csúzy): verés stb. szók példája mutatja.

Az alkotásbeli tréfaszóknál a rendestől eltérő bizarr összetevésben vagy képzésben rejlik a tréfa. A tréfa szülte meg, teszem, az igejelzős összetételeket, melyekben személyragos ige járul más szókhoz jelző gyanánt, a milyenek a *bánomszabású* (MA.): kedvetlen,

félszgyökér (Dug.): félelem, *nyelüzü* (Dug.): könnyen csúszó és más hasonló összetételek. A képzésben nyilatkozik a tréfa, mikor pl. a tótosbeszédűt *tótiká*-nak (Vajda), a nyers embert *parasztikus*-nak (Zvon.), a rezesképűt *pirók*-nak (Bar.), a félénket *szaladóczy*-nak (Kr.), a nagy orrút *orrondi*-nak stb. nevezik. A képzés tréfáját kell látnunk azon esetekben is, a mikor valamely képzőt természetének meg nem felelő alapszóhoz függesztenek, pl. *isz-os* (Gvad.): részeges, *isz-kos*, *lop-ész* (Kass.): tolvaj stb.

Hangzásbeli tréfaszók azok, melyekben maga a pusztá hangzás viseli a tréfát, vagyis az a jel-hang, melyet a kifejezendő fogalommal akár természeti, akár öletszerű kapcsolatba hoznak. Ilyen tréfaszók, teszem: a *nyifa* (Kass.), mely az orrán beszélőt, a *totya* (Kr.), mely a restet, az *áhi* (GKat.), mely a bambát, a *szuszi* (Kass.), mely a lassút fejezi ki tréfásan stb. Nyomatékosabb kifejezés kedvéért az ilyen hang-tréfaszók többnyire kettős alakkal, ikerítve szoktak előfordulni, pl. *sette-sutta* (MÁ.): hízélgés, *hercz-barcz* (Kass.): hirtelen haragú, *fityfurity* (Sz.): haszontalan, *tereturál* (Bar.): fecseg stb.

Természetesen legszorosabb értelemben való tréfaszóknak igazában csak a második és harmadik csoportbelieket lehet venni, mert, mint imént említettem, az első csoportbeliek tulajdonképpen csak tréfás szóalkalmazások.

Bármelyik csoportban tekintjük azonban a tréfának milyenségét: bő alkalmunk nyílik bennük őseink természetes jó kedvének, csipős gúnyjának s tréfájuk különféle árnyalatainak szemlélésére. A tréfának minden fokozata megnyilatkozik ugyanis e szókban. Hol a humornak jóakaró melege sugáriz belőlük, hol — mint élcz és ötlet — a hideg észnek kivillanásai: csipnek, sőt elevenbe metszenek. Egyszer mintegy csupán a tárgyakon való derűs mosolygást érezzük bennük; máskor ingerkedve céloznak a hibára és gyarlóságra; majd himezés-hámozás nélkül egyet csipnek a nem tetsző dolgon; sokszor meg egyenesen nevetségessé teszik: kicsúfolják. Mikor, teszem, a félénket *nyülszivü*-nek (Bar.) nevezik, akkor még jóformán csak mosolyognak rajta; a mint *szaladóczy*-nak (Kr.) vagy *szaladjvármegyébőlvaló*-nak (Dug.) mondják, már mintegy nyelvüknek hegyére, azaz: célba veszik; a *nyülvitéz* (Dug.), *nyülezredes* (Bar.) kifejezésekkel bizonyos fensőbbiséggel csipkedik; végül a *fűzfakatoná* (Csúzy) névvel kereken nevetség tárgyává teszik. Pázmány pusztán humoros kedvében mondja a nagytestű embert *hústorony*-nak; a resteknek egykori *kenyérrágó* (Dug.) nevéből ellenben nyilvánvaló célzást olvashatunk ki a lustáknak egyik jellemző sajátosságára. A fecsegőknek *szócsaplár* (Pázm.), *szócsapodár* elnevezései viszont észrevehetően fullánkosak; míg, teszem, a fősvények *pénzpatkány* (MÁ.) neve kétségtelenül gúnyos természetű. A mely tárgyakra őseink több tréfaszót használtak, majd mindig éreztették bennük a tréfás hangulatnak eme fokozatait. Vegyük csak, teszem, például a „szeles“ fogalom tréfaszavait. A *hamarporú* (PPB.) egyszerűen humoros kifejezés; a *séhlházi* (Pázm.), *séhlvári* (Bar.), *séhlvárura* (Bar) jelzők célzó-természetűek; a *hübelebalázs* (Kov.), *szapora-margit* (Matkó), *szeles-margit* (Kass.) csip

kedők; a *széltömlő* (Bar.) szembeszökően gúnyos jellegű, csufolódó. A hízeglésnek „*sette-sutta*“ (vö. *setteg-suttog*) elnevezését tagadhatlanul a természetes tiszta jókedv hozta létre; a *simabeszéd* (Sl.) ellenben czélzással keletkezett; a *farkesóválás* (Kr.) meg már határozottan gúnyos alkalmazás.

Úgy gondolom, e néhány példa is eléggé meggyőzően szóló bizonyosság arra, hogy régi tréfaszavaink a faji humor, ötlet, élcz, és gúny árnyalatait gazdag változatosságban tüntetik elénk.

Szükségesnek tartom itten külön felemlíteni, hogy bár tréfaszavaink elég nagy száma félreismerhetlenül humoros hangulat szülötte, mindamellett egy számottevő csoportjuk kifejezetten a gúny felé hajlik. Különösen feltűnő pedig ez az emberi természeti hibákra és gyarlóságokra vonatkozó tréfaszóknál. Őseink még olyanokon is köszörülték a nyelvüket, a kik nem okai fogyatkozásaiknak. Miben van ennek a magyarázata és mentsége? Az alap-ok, véleményem szerint, kétségtelenül fajunknak gúnyos, csufolódo természetében rejlik. Ezért van főkép oly nagy számú „guggoló és csufoló“ (GKat.) szavunk még a természeti testi és lelki hibákra is. Ám e mellett az is való igaz, hogy a természet külszinre mostoha gyermekeiben többnyire oly belső hibák vannak (pl. irigység, epésség, harag, furfang, gúny stb.), a melyekkel önmaguk hívják ki maguk ellen a környezet erősebb bírálatát. Ezért van, teszem, nekünk oly sok csufoló szavunk a vénasszonyokra: nem annyira kevésbé vonzó, megviselt külsejük, mint ismert belső rossz tulajdonaik miatt. Ez a főoka, hogy nemesak a mi „parasztikus“ őseink, hanem még a finom érzékű görögök is a komikum egyik forrásának használták fel a testi fogyatkozásokat. A mi apáinknak azonban darabosságuk mellett az is mentségére szolgál, hogy a maguk hibáit se kimélték, és az emberséges jóakarát csak a legritkább esetekben tagadható meg csufolódoásaiktól. Tréfaszavaik valóban a csinátlan egyszerűség kiszólásai, melyek — mint a gyermek — szemre-főre kimondják, a mi szívükön van.

A mi a fölvetett kérdés második részét illeti, hogy t. i. tréfaszavainkban milyen a tréfának nyelvi kifejezése: erre nézve általánosan azt felelhetni, hogy ugyanolyan, a minő a komoly szavaknál. Valamint ezeknél, úgy a tréfaszóknál is az eszme vagy gondolat részint összetett, részint képzett szóalakokban, részint hangképekben fejeződik ki. A mi tréfaszavainkban főként az összetétel uralkodik. Oka pedig ennek a már említett képes kifejezési módnak faji természetünkben rejllő kedvelése. Az összetétel az allegoriának világosabb s élezzettebb kifejező módja, mint az egyszerű képzés.

A tréfás szóösszetételek nem mutatnak jóformán semmi különösebb eltérést a szóösszetetés szokásos formáitól. Legföljebb az idegen-szó-, valamint a személyragos ige-jelzőjü összetételek említhetők fel különleges tréfaösszetételek gyanánt. Az előbbiekre a tréfaszók forrásainak tárgyalásában már több példát idéztem. Az utóbbiakról jobban

itten kell megemlékezni, annál is inkább, mert ezek nemcsak jellegzetes tréfa-összetételek, hanem egyszersmind a legsajátosabb, nagyítás nélkül mondhatni: tüneményszerű nyilvánulásai fajunk nyelvostönének. A fantáziának őseréjére vall az az eljárás, a mely személyragos igei alakot meghatározó jelzőkép kapcsol más szavakhoz. Pedig a mi őseink többször megcselekedték, még pedig első, második és harmadik személyű igékkel egyaránt. Bizonyosságok a következő példák: *bánomszabású* (MA.): kedvetlen, *türömolaj* (Dug.): türelem, *gondolomleves* („Éz csak *gondolomleves*“ szm. Dug.): föltevés, *eszem-izsom-ember* (PPB.), *félszgyökér* („Néha a *félszgyökér* hasat csap“ szm. Dug.): félelem; *nyelzü* („A budai piros bor *nyelzü*“ szm. Dug.): csúszos; *tátszajú* (Kr.): bohó; *türölaj* (Dug.): türelem; *fillentregiment* (Csúzy): hazugok társasága stb. Az igaz, hogy egyes esetekben (pl. *türömolaj*, *fillentregiment*) az illetén összetétel igazában csak szójáték; de mint szójáték is bizonyossága megalkotói erős képzeletének.

Am ennél tán még magyarosabb és keleti dús képzelődésre valló az az eljárás, hogy egész, vagy csonka mondatokat is felhasználtak elődeink tréfaeszméik jelzésére, még pedig nemcsak kijelentő, hanem felszólító, felkiáltó, óhajtó és kérdő mondatokat is. Kijelentő mondatokból való, teszem, a *bokorbólugrott* (MA.): jött-ment, *kakuknyerte* (Kis-V.): szerelemgyerek; *mindenbenkalán* (Kr.): szószátyár stb.; felszólító mondatból: *jerutámmam* (MA.): szerelemgerjesztő ital, *térjmeg* (Sl.): zárt utca; *teddide-teddoda ember* (Dug.): gyámoltalan stb.; felkiáltó mondatból: *temondád* (Vásárh.) pletyka; óhajtó mondatból: *bárnevolna* (rég. csárdanévv. Ravazdon, Győr megyében); kérdő mondatból: *mihaszna* (Dug.): semmirekellő. Csonka mondatok, mint tréfás jelzők: *borbéski* (azaz a kinél a bor bé- és kimegy, Dug.): részeges, *csontjabőre* (azaz: csak csontja bőre van, Dug.); *seggevége* (azaz: csak seggevége valakinek, Kr.): távoli rokon stb.

Míg az összetett tréfaszók egy eset kivételével nem térnek el a szóösszetétel rendes formáitól, addig az egyszerűek legnagyobb részt külön tréfás képzővel vannak ellátva. És ebben a képzős kikerékítésben őseink elmeelének fényes bizonyosságát nem mindennapi változatosságot találunk. Egyrészt az eltérő fogalmaknál változnak a képzők, pl. a sovány tréfásan: *nyuzga*, *nyuzár* (Bar.); a potrohos: *haskó* (Zvon.), *bomhér* (Vajda) v. *dobász* (Bonis); a kövér arcú: *poftos*; a nagyszemű: *szemők* v. *szemőke* (Kass.); a rosszemű: *vaksi* (Kis-V.); a sanda: *kanáts* (MA.); a nagyorrú: *orrondi* (Czúzy) v. *orrmádi* (Dug.); az aluszékony: *szunyáta* (MÁ.); a rest: *szuszma*; a félénk: *szaladóczy* (Kr.); a dőre: *bonfordi*; a bamba: *tankó*; a lőtőfutó: *futika*; a fecsegő: *locska*; a ravasz: *csalufurdi*; a fősvény: *kapsi* (PPB.); a tolvaj: *lopész* (Kass.); a durva: *parasztikus* (Zvon.); a kikapós: *kurvánczius* (Matkó); a zajos veszekedés: *patália* (vö. *patál*: proeliatur, Kass.); az őrző: *rikkants* (Bar.); a szerető: *czicza* (Orczy) v. *macza* (GKat.); a neheztelés: *haragszom* (Fal.); a bátorság: *mersz* (Dug.) stb. Másrészt egyazon fogalom nevei is változó képzőket kapnak. Ekesen szóló példa erre a „részeges“ fogalom, a mely egyszer *iszos* (Gvad.); máskor *iszkos* (Kass.); harmadszor *iszák* (Kis-V.) és *iszákos* (Dug.); majd *itkány* (Jesus Sir.), sőt *itkányos*; végül még *kortyáandi* (Könyi) is.

A hang-tréfaszókról bővebben az apperzipiálás következő tárgyalásában lesz szó.

A mondottakból tehát kiviláglik, hogy apáink elmele a

tréfaszóknak nemcsak jelentéseiből, hanem nyelvi formáiból is csillogva-villogva tűnik a vizsgáló szemek elé.

A tréfás szók forrásainak ismertetésében sokaknál rámutattam már, mily felfogással keletkeztek; mindemellett teljes megértésükhöz szükséges felfogásuknak külön való tárgyalása is. Ebben azonban inkább csak általános következtetéseket akarok kihozni róluk; és főleg azokra az apperzipiálásokra kívánok jobban rámutatni, melyeken sajátosan rajta van a magyaros gondolkodás bélyege.

A fogalmak tréfás felfogásában általában ugyanazt a törvényszerű két elmeműködést tapasztaljuk, a mely minden nyelv szóalkotásaiban uralkodik, t. i. a hasonlati (metaphora) és a kapcsolati (metonymia) átvitelt. Ezek hozzák létre nemcsak a tréfás, hanem a komoly szavak legnagyobb részét is. A különbség a két csoport között csak az, hogy a tréfaszóknál a hasonlat vagy a kapcsolat alapja játékos gondolkodás találmánya.

A törvényszerű keretben azonban, vagyis a metaphora és metonymia keretében nagy változatosság és eredetiség tapasztalható régi tréfaszavaink felfogásában.

A hasonlításban az érzéki felfogás uralkodik. Nem csupán a testi, hanem az értelmi és erkölcsi sajátságokat is érzéki tárgyakkal ejtik kapcsolatba. A testi tulajdonságok kifejezésében az állati hasonlatok jelentkeznek legnagyobb számmal; pl. *marhatestű* (SI.): nagytestű; *madárhúsú* (Decsi): vézna; *csókaszemű* (Calep.): nagy szemű; *kanfogú* (SI.): kiállófogú; *tevehátú* (SI.): púpos; *lűdmellű* (PPB.): kövérmellű; *lóbélű* (Kr.): nagyehető, telhetetlen; *lűdlábú* (PPB.): teljestalpú stb. Sőt értelmi és erkölcsi sajátságok felfogásában is gyakran fordulnak állati hasonlatokhoz, teszem: *nyülemler* (SI.): félénk; *szamárfő, ökörfi* (Düg.): ostoba; *hőrcsökös* (Decsi): hirtelenharagú; *fejeskutya, nyakaseb* (Düg.): akaratos; *rókávalbéllett* (Düg.): ravasz; *farkaskasza* (Pázm.): préda; *kétházebe* (Kis-V.): fondorkodó stb. A mint már fentebb példákön láttuk, egyes tipikus bibliai, egyházi, történeti, mondai, mesebeli, nemzetiségi stb. személynevekkel való hasonlati kapcsolatbaejtés szintén számottevően jelentkezik tréfaszóinkban. Ez más nyelvekben is rendes szokás; legfeljebb a nevek megválasztásában van eltérés közöttük.

Ennyi elég is a hasonlati apperzipiálásokról!

A metonymikus felfogással keletkezett tréfaszókból különösen három csoportot akarok kiemelni, — mint sajátos magyar észjárás termékeit:

Az első csoport főleg állandó emberi tulajdonságokra vonatkozik, melyeket őseink sajátos gondolkodása a tulajdonságot mutató személyekkel kapcsolatban mintegy vezeték-nevekként fogott fel: a semmirekellő pl. az ő szemükben: *alpári* (Dug.) v. *ebsfalvi* (Dug.); a szemtelen: *czudarországi* (Dug.); a szegény: *rongyaházi* (Kónyi); a gazdag: *bányavárosi* (Dug.); a jött-ment: *sehonnai* (Matkó); a szeles: *székházi* v. *szélvári* (Bar.); a csavargó: *szarházi* (Kass.) stb. Ezen felfogásnak alapja véleményem szerint a tulajdonság állandóságának érzetetésében van. A *-di* és a *-si* képzőket, úgy gondolom, ez a felfogás tette nyelvünkben állandóan tréfás jellegűvé. A *d* és az *s* mássalhangzók azért kapcsolódtak az *-i* képzőhöz, mivel a magyar vezeték-nevek

legtöbbje helynévből való melléknév; helyneveink pedig nagyrészt *-d* és *-s* képzővel vannak ellátva (*Báránd, Füred, Szántód* stb.; *Aranys, Diós, Málnás* stb.). A magyar észjárás tehát a tulajdonságot mintegy helynek vette, a birtokos személyt pedig ebből valónak; ezért alkotott, teszem, a *bátor* melléknévből tréfásan *bátori-t* (bátorságát fitogtató, Kass. Vö. „Nem *Bátor*-ban lakik, hanem *Futtakon*“ szm. Dug.); az *oktalan*-ból *oktalandi-t* (Kass.) és rövidítve *oktandi-t* és *oktondi-t*; a *csalárd*-ból *csalárdi-t*; a *vak*-ból *vaksi* (**vakosi*)-t stb. Sőt ezt a felfogást átvitte érzéki tárgyakra és szokásos cselekvésekre is; így képezett az *orr*-ból *orrondi-t* (Csúzy), az *orrmány*-ból *orrmándi-t* (Dug.); a *korty*-ból *kortyándi-t* stb.; a *kap*-ból *kapsi* (**kaposi*)-t, a *csap*-ból *csapzi-t* (GKat.) a *szegőd*-ből *szegődi-t* (Kass.), az *ün*-ből *undi-t* (Kass.). Magának az *i* melléknévképzőnek tréfás használata hitem szerint két forrásból való, t. i. részben a fentebbi hely-melléknévi felfogásból, részben a gyermeknyelvből (becézőző képzőkkel: *csitri, ugrí, csócsi, locsi* stb.). A *szaladóczy* (Kr.) *szaladóczyi* (Bercs.) és a *szamaróczyi* (Kass.) elnevezések a felvidéki *-ócz* végű községneveket juttatják eszünkbe.

A második csoportba tartoznak a kertelő tréfaszók, melyek nem nevezik meg a fogalmat (többnyire valamely tárgyat) a maga eredeti, vagy képes nevével, hanem csak mintegy pajkosan kerülgetik: értelmét körülírják. Ezek is erősen magyaros zamatúak, s a régi korból szép számmal maradtak reánk. Ilyenek: *égetlenhamu* (Csúzy): fahasáb; *likacsosabrak* (Dug.): szalma; *kardócse, kardfia* (Bar.): pangánét; *tökmelegítő* (Simai): kalap; *kendernyakravaló* (Dug.): akasztókötél; *deáksör* (Sl.): író; *orrbavalóabrak* (Vajda): burnót; *veresnadrágubúza* (Act. cur.): hajdina; *tótvendégség* (Dug.): koplalás; *fülesparipa* (Csúzy): szamar; *léhűtő* (Csúzy), *pocsétakerülő* (Kónyi), *szunyogtapodó* (Dug.): semmirekellő stb.

Harmadik csoportot teszik a hang-tréfaszók, melyeket egyszer már érintettem (a tréfa nyelvi formáinál). Ezek a magyar ész, érzék és kedély különösen sajátos, erővel teljes kifejezései, melyekben a fogalmat (többnyire: szokásos cselekvést) egyes jellemző természetű hangokkal ejtik kapcsolatba. A hanggal való jellemzés minden nyelvnek tulajdona; de a mienkben sajátosan gyakori, még pedig rendszerint kicsinylő értelemmel. A restnek kicsinylő neve például a járást jellemző *toty* hanggal való kapcsolatban: *totyá* (Kr.) lesz; a bambáé a gyakori szájatátását éreztető *áh* hangtól: *áhi* (GKat.); az orránbeszélő a tőle hallható *nyif* hangtól: *nyífa* (Bar.); a vénasszonyé az orrszuszogást kifejező *szip* hangtól: *szípa* (Sl.) stb. Könnyen érthető tehát, a mit Pázmány említ egyik prédikációjában az illetén kicsinylő hangfestésről: „Alá valónak akarván valakit jelenteni, úgymond, szájunk táva azt mondjuk: *hű, bú, bá.*“ (815. Vö. „*Se bűt, se bűt nem tudott mondani, úgy megijedett.*“ Kr.). Még nyomatékosabbá válik a kicsinylő értelem, ha nem egyes, hanem ikerhangokkal fejezik ki. Az illetén hang-ikerszókat leginkább haszontalan tulajdonságok és cselekvések kifejezésére alkalmazzák. Sokszor csak felében érthetjük meg őket, máskor még ennyire sem, mert *puszta szeszélyes hangalkotások*. A magyar nyelvben fajunk keleties nagyító hajlandóságának beszélő bizonyosságul különösen nagy számmal vannak, s a régi korból is elég sok maradt reánk, pl. *csiribirí* (Bél), *csiricsaré* (Kass.), *fityfiritty* (Szirm.), *kotyomfity* (Kis-V.), *enczenbencz* (Prágai), *dibdáb* (Pázm.): haszontalan; *cserecsura* (Kass.).

teretura (Bar.), *terefere* (Bar.), *retyerutya* (VÉ.): haszontalan beszéd; *locsifecsi* (KirB.), *fecselocsa* (RákF.): fecsegő; *tepe-tupa* (Bar.): lusta; *híphoppol* (RákF.): tánczol; *terefetyél* (Bar.): fecseg stb. E kevés példa is mutatja, hogy a fogalom és a jelhangok közt való kapcsolat nem mindig világos. S legkevésbé se csodálkozhatunk Geleji Katonának ama megjegyzésén, melyben a „guggoló és csúfoló” szókat értelmetleneknek mondja, mivel nyilvánvalóan az ilyen hangtréfaszókra gondol.

A kapcsolati jellemzésnek eme három sajátos módja mellett azonban még másokat is találunk tréfaszavainkban:

Igy elég gyakori a fogalmat jellemző valamely (valódi vagy jelképes) cselekvésnek nevével való kifejezés. Ilyen eset, mikor a lustát *kenyérrágó*-nak (Dug.); a potyalesőt *konyházó*-nak (Decsi) vagy *tányérnyaló*-nak (Com.); az iszákost *toroktöltő*-nek (Zvon.); a rossz szakácsot *csömörfőző*-nek (Szirm.); a fűsvényt *somfánálfőző*-nek (MA.); a kevélyet *szarvanőtt*-nek (Dug.); a jött-mentett *bokorbólugrott*-nak (MA.) stb. nevezik el.

Előfordul a fogalom valamely feltűnő tulajdonságával való megnevezés is, pl. a börtönnek a *hűvös* (Dug.) melléknévvel, a részegesnek a *simagégéjű* (Dug.) ismert tulajdonságával, az akasztófának a *háromfá*-val (mert három darabból van összeállítva, Gyöngy.), az akasztókötélnek a *pótrás*-sal (mert egy pótra ára, Dug.) stb.

Hogy a fogalomnak (tulajdonságnak) nagyobb fokát éreztessék, valamely „tartó” jelentésű tárgynak nevével kapcsolják egybe, teszmem: *álmotáska* (Dug.), *álmotarisznya* (Biró): aluszékony; *borveder* (Misk.): *borkulacs* (Dug.): borszerető; *széltömlő* (Baz.): szeles; *méregduda* (Kass.): mérges; *takonypóc* (Dug.): taknyos; *turhaszokrény* (Dug.): köhögős stb.

Valamely szokásos tulajdonság tréfás jellemzése úgy szokott történni, hogy a vele kapcsolatos testrészt nevével fejezik ki, pl. az enniszerető: *torkos* (Calep.) lesz; a fecsegő: *nyelves* (PPB.); a kevély: *szemöldökös* (GKat.); a fűsvény: *markos* (Pázm.); a tolvaj: *körmös* (Kr.); az orgonátlan mester: *könyökös* (mert orgona híján, könyökére támaszkodva énekel, Kr.) stb.

Fölötte érdekes megfigyelnünk, hogy egyes meghatározott fogalmakat szokás szerint milyen más fogalmak neveivel szoktak őseink tréfás czéllal akár metaphorikus, akár metonymikus kapcsolatba kötni. Csupán az eredetibb észjárásra valló eseteket számlálom el. A félénkséget, teszem, a nyúlal (*nyúlsvívű, nyúlvitéz, nyülezredes, nyülemler*) kapcsolták össze; a kevélységet a szemöldökkel (*szemöldökös, fölsvöldök, gégevel (gögös, gégeség)*), hassal és háttal (*begyes, telegögyös, előhasú, előhasika, púpos*), pökéssel (*felpök, fennpökő, fennpökés, marhapökő, marhapökés*); az akaratosságot a fejjel és nyakkal (*vasfejű, vastagnyakú, fejeskutya, nyakaseb*); a mogorvaságot vérrel és béllal (*feketevérű, bélebűzhödt*); a szegénységet a házzal (*hátánház, semmiházi, rongyaházi*); a fűsvénységet és tolvajságot a kézzel és részeivel (*markos, szorosmarkú, szükmarkú, szükkezű, — enyveskezű, szurkoskezű, ragadókezű, kezeragadó, hosszúujjú, körmös, nagykörmű*); a hazugságot és hízélgést a szájjal (*foltosságú, simaszájú, simaszájás, simaajjú*); a dőreséget majd a tökkel (*tökagyú, tökfey, tökfejű, tökkelütöttfejű, tökmag, tök-kolop*), majd a szájtátással (*tátszájú, szájtátlti, táté*) sőt még a fűrás fogalmával is (*fűrtfejű, fejenfűrt, fűrtvelejű*); a kontárságot és kevésértékűséget a fűzfával vagy rövidebben fával (*fűzfa-*

katona, füzfapoéta, füzfadeák, fapap, faevangelista; fapénz, fagaras, fabatka, fapoltura); a haszontalanságot képtelen cselekvésekkel (*kóroszentelő, kölesfűró, lógombóczkövesztő, tobákreszelő*); a verést a tánczezal (*alpári, bömbölő, borjú, lapoczkás, medve-, török táncz*) stb.

Am emellett régi tréfaszavainkban nemcsak a különféle fogalmak eltérő, változatos jellemzése érdekes, hanem egyazon fogalomnak többféle tréfás felfogása is figyelemre méltó. Alkalmas példakul szolgáltnak itt az útszéli csárdáknak már elsorolt tréfanévei. Ezeknek megnevezésében folyton változik a nép felfogása. Hol valamely hozzájuk fűződő felöltő cselekvéssel ejtik őket kapcsolatba: *becsaló, belevár, lesvár* (t. i. a csárdás), *sóvető, rastag* (pihenés); hol pusztán a helyzetüket jelelik meg: *kurta-hegy, lukashalom, parragvár*, vagy valamely bennük szembeöltő tárgyat neveznek meg: *rongyoslámpás*; hol némely állandó tulajdonságukra czéloznak: *néma, ragyogó, remete*; hol a tulajdonost sejtetik; *zsidószakall*; hol bibliai névvel: *emausz*, vagy mondai elnevezéssel: *péterháza* illetik, csak az igazi nevüket nem mondják ki.

Szóval bátran ki lehet mondani, hogy a régi magyar tréfaszók felfogásának vizsgálata historiai adatoknál meggyőzőbben tanuskodik a magyar elme eredetiségének képzelődésbeli őseréjének, találekönységének és felfogása változatosságának valóságáról.

A milyen változatosak a tréfaszók tárgyra, forrásra, tréfára és felfogásra nézve, épp oly különféleséget mutatnak az alkotásukban. Hosszúra nyúlnék ismertetésem, ha e szempontból teljes pontosságú osztályokba akarnám őket sorolni. Külömben is értekezésem eddigi folyamán alkotásuk szokottabb formáira már rámutattam. Azért itt csak az uralkodó alakzatokat csoportosítom röviden egybe s egy-két különösebb alkotást emelek ki belőlük.

Említettem föntebb, hogy a tréfaszók nagyobb fele összetétel, s a kisebb képzett szóalak.

Az összetetteknek ismét nagyobb fele jobban csak jelentésbeli tréfás szó (szóalkalmazás) lévén, a szóösszetevés rendes változataitól semmi eltérést se mutat. Azért ezeknek külön való tárgyalása egészen fölösleges. Azonban három sajátlagos tréfás jellegű csoport mégis van az összetételek között, tudniillik:

A) Idegenszó-jelzős összetételek: *bliktriember, intróember, sainszolgáló, sprinczkutya, pitáhangos, bónaóra, czokipohár, czokikása* stb.; idegen szó magyar előtaggal: *ó-virgó*.

B) Személyragos ige-jelzős összetételek: 1. első személyű igével: *bánomszabású, haragszomszabású, gondolomleves, eszemiszomember*; 2. második személyű igével: *félszgyökér*; 3. harmadik személyű igével: *tátszájú, fillentregiment, nyelízű, türolaj*.

C) Hangfestő ikerszók: 1. igék: *hiphoppol, cserecsurál* (Kass.), *ereturál, terefetyél, tipogtapog* stb.; 2. melléknevek: *csiribiri, csiricsaré, herczbarcz, kákbák, kotyomfitty, locsifeci, szuszimuszi*, stb.; 3. főnevek: *dinomdánom, hejehuja, settesutta, terefere, teretura* stb.

E három csoport mellett nemesak eredetiségüknél, hanem számkuknál fogva is feltűnnek azok a szókapcsolatok, melyeket egész vagy csonka mondatokból tömörített tréfás és gúnyos jelzőkké őseink dúsz képzőeléréje: 1. teljes mondatalakúak: *árvízahajtotta, bélebúzhódt, bokorbólugrott, ebkérdi, fátólszakadt, fogd meg, hollóhozta, jerutánnam, kakuknyerte, mihászna, mindenlébelocs, térj meg, vízhozta* stb.; 2. csonka mondatalakúak: *csontjábőre, kezelába, seggevége, testelelke, borbéski, hübele-balázs* stb.

A tréfás szóképzés igen változatos. Mint uralkodó képzők kiemelni valók a nagyító *-ók, -ök*, kicsinyítő *-kó, -kő*, és *-ka, -ke*, a beczező *-i*, legfőképp pedig a sajátlagosan tréfás *-di* és *-si* képzők.

Az *-ók, -ök* képzővel alakultak: *farók, hasók* (népetymológiával: *haspók*), *pirók, pofók, orrók, szájók* stb.; a *-kó, -kő* képzővel: *haskó* (esetleg metathesis is lehet a *hasók*-ból!) *vaskó, tankó, taszkó* (buta, Kass.) stb.; a *-ka, -ke* képzővel: *csacska, főcska, locska, nyalóka, előhasika, futika, hetyke, tótika* stb.; a beczező *-i* képzővel: *alamuszi, bersali, duzzi, szuszi, csurcsavari, balogsüti* (népetymologiai alak a *balogsuta* összetételből), *szóhajti, szájatálti, magaveti* stb.; a *-di* képzővel (*-ndi* és *-rdi* változatokkal): 1. névszóból: *ebhendi, oktondi, orrondi, orrmáudi, kortyáudi, bonfordi, csalafurdi* stb. (mint főnév külön érdemel említést az: *aldi* alfél)* 2. igéből: *csapdi, undi*; a *-si* (*-zi, -zsi*) képzővel: 1. névszóból: *nyaksi, vaksi*; 2. igéből: *kapsi, csapzi, habzsi* stb. Ezen képzések nagyrészt a gyermeknyelvben gyökereznek.

Előfordulnak továbbá az *-ár, -ér*: *csapodár, csufondár, lajhár*, továbbképzéssel: *tapséros*; az *-ász, -ész*: *dobász* (a *dob* főnévből), *kalandász* (bolond, Kass.), *bámész* (Kass.), *böndész* (bolond, Kass.), *bomhész, liphesz* (döre, Kass.), stb.; a *-czi*: *szamaróczi, szaladóczi*, tótosítva: *szaladóczi*; a *-ta, te*: *buszmáta, alamuszta, szunyáta, maszuta* (alattomos, Bar.). Ez a *-ta, te* képző alkalmasint csak a *-ka, -ke* gyermeknyelvi változata.

A hang-tréfaszók képzése: ezeknél látszólag három képző jelentkezik, t. i. *-ó, -ő*; *-a, -e* és *-ma, -me*; voltaképen pedig mind a három participialis képző: 1. *-ó, -ő* (a hangszónak igei felfogásával), *kákó* (= *kák*), *bákó* (= *bák*, Kass.), *bohó* (= *boh*), *golyhó* (= *goly*, Kass.), összetevéssel: *hejehuja-ember* (= *hej-huj*), *fecse-locsa*, (= *fecse-locs*), *tepetupa* (= *tep-tup*) stb.; 2. *-a, -e* (az előbbinek rendes fejleménye): *muma* (= *mum*, Kass.), *nyifa* (= *nyif*), *szípa* (= *szip*), *totya* (= *toty*) stb. (nb. a *locsi, fecsi, maszuti* és hasonló *-i* végzős hangszók a gyermeknyelv szülöttei); 3. *-ma, -me* (a tulajdonképeni melléknévképző ebben csak az *-a, -e*, míg az *m* valószínűen mozzanatos képző): *buszma* (= *busz, buz*), *duzma* (elatus MA. > *duz*) *szuszma* (= *szusz*), *böszme* (buta, Kass. > *bösz*) stb.

Néhány esetben a denominális képző igei alapszóhoz járult: *iszos, kalandász, lopész* stb.

Kikövetkeztetéssel lett a *risza* (alfél, VÉ.) főnév a *riszál* igéből.

A szóelegyedésre is akadnak példák: *tusnya* (alávaló: „Rusnya és *tusnya* bujálkodás“, Madarásznál), a *tunya* és *rusnya* melléknévek összekeverése; *nyalfaság* (ravasz hizelgés: „Nevethetem embernek

* Simonyi a *-di* képzőbeli *d*-t azonosnak állítja a kicsinyítő *-d* képzővel (TMNy. 559.). Ez a nézet megállhat a gyermeknyelvi *aldi* szóra, de nem a *-di* képzős melléknévi alakokra, melyekben nyilván a *-d* helynévképzővel egy.

nyalfaságát“ Zvon.), a *nyalka* (hizelgő) és *csalfaság* szavak egyesülése; *csapondár* (pajkos, Matkó), a *csapodár* és *csufondár* (ridiculus) melléknevek elegyülése stb.

A tréfás képzésben külön osztályt alkotnak a latin képzős alakok, a melyek — kétségtelenül euphemisztikus czélzattal — a vallási vitatkozások idejében jöttek divatba. Ilyenek az *-ius*, *-ikus* és *-ista* melléknév-, valamint az *-iál*, *-izál* igeképzők. Az elsőre és másodikra csak egy-egy példát tudok, t. i. *kurvánczius* és *parasztiikus*; az *-ista* már jóval felkapottabb volt, pl. *királyista* (Veresm.), *ördögista*, *pápista*, *kálvinista*, *lutherista*, *mahometista*, *itaista*, *énista* (egoista, Kr. alkotása) stb. Az *-iál*-ra egy példa van Heltainál, az *asszonyiálkodni* (Vö. MTsz.); az *-izál*-ra: *urizál* (Bethl.), *hévizál*, *poganyizálás* stb. Van egy újabb példa az *-ia* főnévi képzőre is: *patália* (Kass.).

A tréfás szóalkotás ismertetésének kiegészítéséül szükséges még megemlékeznem a személyragos igei alakoknak főnévi alkalmazásáról is. Példák: 1. első személyi alak: *haragszom* (neheztelés, Fal.), *hiszem* (hivés, Bíró), *eszem-iszom* (dózsölés, PPB.); 2. második személyi alak: *félsz*, *kandíts*, *lebbents*, *mersz*, *nyiffants*, *rikkants*, *tarts*, *ütlek*: verés) stb.

Ennyit a tréfaszók alkotásáról!

Hogy végezetül az értekezésem elején fölvettem azon kérdésre is feleljek, mely íróinknál kerülnek elő nagyobb számmal tréfaszók: erre, kereken annyit mondhatok, hogy a legnépiesebbeknél; így *Pázmány*, *Zvonaríts*, *Geleji Katona*, *Czeglédi*, *Pósa-házi*, *Matkó*, *Balásfi* stb., szóval a XVII. század hitvitázóinak munkáiban; a XVIII. századbéli írók közül főleg *Csúzy*, *Bíró*, *Mikes*, *Faludi* és *Vajda* műveiben. Ez azonban nem jelent annyit, hogy ezek a használták tréfás kifejezéseknek egyszerűen alkotói is. A tréfaszók legnagyobb részének nem adható biztos gazdája, mert az egész magyarság szellemének termékei. Mindamellet akadnak közöttük olyanok is, melyek könnyen felismerhetően magukon viselik az egyéni alkotás bélyegét. Ilyen, teszem, a csupán Telegdinél olvasható *péterfejú* (makacs) szó, vagy a Pázmánynál előkerülő *házihóhér* (rossz lelkiismeret), *nemtudomki* (jött-ment), *ördögista* (gonosz), *újhátfaragó*, *újhítreszelő* elnevezések. Említettem már, hogy Pázmánytól való a dózsölésnek *kálvinista-menyország* gúnyos kifejezése; ugyancsak ő nevezte el a quietistát (hitben közömböset) *heverőhitűnek*. Kálditól származik a *tafotagyomrú* (kényes) gúnyos kitétel, Pósa-házitól a *bojtorjánkodik* (= *bojtorokodik*: belekap), Matkótól a *kurvánczius*. Mikes tréfás körülírásai az asszonyoknak *bóbitásfogoly* és *verdígályosnyúl* nevei s tréfás alkalmazása a *császármadár* (császár katonája); ugyancsak ő gondolta ki a *ponyvapalota* (sátor) elnevezést. Bercesényi szava a *szaladóczki* (gyáván menekülő). Csúzytól származtak a *faevangelista*, *itaista* (hizelgő), *plútókonyhája* (pokol), *húshalom* („Torkossággal tobzodo húshalmok“) gúnyos kitételek, valamint az *údvartómjén* („Szereteteket nem údvári tómjénnel, az-az kopasz igérettel bizonyétyták“) körülírás és a *füllentregiment* („Hazugsággal szoktak élni, s-sima-szájú füllent regimen-

tében tiszteket viselni“) szójáték. Faludi alkotó mestere a *patyolatos* és *bübosrend* (asszonynépség), *kontyosmadár* (nő) és a *lázár-lakodalma* (koldússág), Vajda pedig az *ördögurbárioma* (bűnös cselekedet) és az *orrbavalóabrak* (tobák) tréfás szókereséseknek. Szóval: régi népies íróink nemcsak éltek a tréfaszókkal, hanem maguk is alkottak ilyeneket.

Ezzel feladatomnak végére értem. Fejtegeté-eimmel, úgy hiszem, sikerült bebizonyítanom, hogy a régi magyar tréfaszók mind tartalmi, mind alaki szempontból valóban tanulságok reánk nézve. A magyar fajnak lelkétől lelkezett nyelvi megnyilatkozásai ezek, melyekben nemcsak természetes jókedve és gúnyos természete, hanem egész gondolköre, eszejárása és erkölcsi felfogása megnyilatkozik. Nem a szellemeskedésnek csinált mesteréges kifejezései, hanem a gyermeteg szemfüles jókedvnek és tiszta erkölcsi érzésnek kendőzetlen szülöttei. Termék-magyar eszmék és gondolatok — magyaros észjárással kifejezve. Tárgykörükben láthatjuk őseinknek minden iránt való élénk érdeklődését és erős erkölcsi érzékét, forrásaikban képzelődésük változatosságát, tréfájukban a humornak és gúnynak mindenféle árnyalatát, felfogásukban a magyar észjárás eredetiségét s fordulatosságát és alkotásukban a keleti ős képzelő erőt és csapongó nyelv-szeszélyt. Oly tanúságtételek ezek apáink kedély- és szellemvilágáról, a melyek többet mondanak minden történeti bizonyoságnál, a melyek megdönthetetlenül hirdetik és hirdetni fogják a magyar fajnak életrealóságát.

RÉTHEI PRÍKKEL MARIÁN.
